

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Araştırma Makalesi • Research Article

TBMM Tutanaklarında Maraş Olayları ve Komplo Teorileri *Maraş Events and Conspiracy Theories in the Parliamentary Minutes*

Erhat Yalçın*, Nuh Akçakaya**

Öz: Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de komplo teorileri konusu giderek popüler bir araştırma alanı haline gelmektedir. Ancak Türkiye’de yapılan çalışmalar, bilhassa toplumsal olaylardan sonra ortaya çıkan komplo teorilerine yeterince önem vermemektedir. Söz konusu gerçeklikten hareketle bu çalışma, 1978 yılında Kahramanmaraş’ta gerçekleşen ve “Maraş katliamı” olarak adlandırılan olayları ele almaktadır. Araştırmanın amacı, komplo söyleminin farklı siyasal kesimlere nasıl nüfuz ettiğini ortaya çıkarmaktır. Bu doğrultuda, 2008 yılından sonraki 89 ayrı TBMM tutanağı, MAXQDA programı kullanılarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Analizler sonucunda, Maraş katliamıyla ilgili yapılan konuşmaların kamuoyunda ciddi bir yankı bulduğu ve sıradan insanların bu konudaki görüşlerinin milletvekilleri tarafından şekillendirilebildiği görülmüştür. Maraş olayları için bazen “dış güçler” bazen de “dış güçlerin içerideki işbirlikçileri” şeklinde ifade edilen grupların suçlandığı anlaşılmıştır. Araştırmada sol partilerin, sağ partilere göre Maraş olaylarını daha fazla gündeme getirdiği tespit edilirken; dış güçler söyleminin her iki kanattan da kabul gördüğü bulgulanmıştır. Ayrıca solcu milletvekillerinin olaylardaki sağ görüşlü insanları, sağcı milletvekillerinin de olaylardaki sol görüşlü insanları komplocu olarak nitelendirdiği görülmüştür. Milletvekillerinin ABD, NATO, TSK, MİT, Kontrgerilla, derin devlet, ülkücüler (sağcılar) ve Aleviler (solcular) gibi özneleri komplocu olarak işaret edebildikleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maraş katliamı, komplo teorileri, birlikte yaşamak.

Abstract: Like in many parts of the world, the subject of conspiracy theories has increasingly become a popular field of research in Turkey. However, studies conducted in Turkey inadequately address the conspiracy theories that arise, particularly in the aftermath of societal events. Yet, conspiracy theories have the propensity to rapidly disseminate following undesired or unforeseen incidents. Based on this backdrop, the present study delves into the events that unfolded in Kahramanmaraş in 1978, known as the “Maraş Massacre”. The objective of this research is to unveil the penetration of conspiracy discourse into different political factions. To this end, 89 distinct parliamentary transcripts from the year 2008 onwards were subjected to content analysis utilizing the MAXQDA program. The analysis outcomes revealed that speeches pertaining to the Maraş Massacre resonated significantly

*Selçuk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-0298-6251. yalcinerhat@gmail.com (Sorumlu Yazar)

**Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ORCID: 0000-0002- 1457-1379. akcakayanuh@gmail.com.

Cite as/ Atıf: Yalçın, E., Akçakaya, N. (2024). TBMM tutanaklarında Maraş olayları ve komplo teorileri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 189-210.

<http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1309089>

Received/Geliş: 13 June/Haziran 2023

Accepted/Kabul: 20 February/Şubat 2024

Published/Yayın: 30 April/Nisan 2024

within the public sphere, capable of influencing the perspectives of ordinary individuals as shaped by MPs (Members of Parliament). It was discerned that various groups were implicated in relation to the Maraş events, with accusations sometimes directed at “external powers” and at other times at “collaborators of external powers”. The research findings indicate that left-wing parties raised the issue of the Maraş events more prominently compared to their right-wing counterparts, while the discourse of external powers found acceptance across both political spectrums. Furthermore, it was observed that left-wing MPs tended to label right-wing individuals as conspirators in these events, while right-wing MPs reciprocated by identifying left-wing individuals as conspirators. Notably, MPs exhibited the propensity to attribute conspiracy theories to entities such as the USA, NATO, the Turkish Armed Forces (TSK), the National Intelligence Organization (MİT), the Counter-Guerrilla, deep state, ülkücüler (right-wing nationalists), and Alevites (left-wing religious minority).

Keywords: Maraş massacre, conspiracy theories, to live together

Giriş

Batılı literatürde komplo teorileri yaklaşık otuz senedir ciddi bir araştırma alanı olarak kabul edilmektedir. Konuya dair Q1 içerisindeki dergiler ve Oxford, Routledge, Springer ve Brill gibi prestijli yayınevlerinden çok sayıda çalışma çıkmaktadır (Buhari, 2021: 11-13). Söz konusu bu yayınevlerinde yapılan pek çok çalışmada ilk olarak *komplot* ve *komplot teorisi* kavramlarının anlamı ayrı ayrı ele alınmaktadır. Bugün *komplot* kavramı bir grup aktörün, gizli bir anlaşmayla, gizli bir hedefe ulaşmak için yasadışı ve kötü niyetli eylemleri olarak tanımlanmaktadır (Zonis & Joseph, 1994: 448). Bu haliyle *komplot* kavramı, *tuzak*, *hile*, *entrika* sözcükleriyle anlaşılabilir niteliktedir (Akçakaya, 2023: 11). Buradan hareketle sosyal dünyanın işleyişi içerisinde komploların varlığı yadsınamaz bir gerçeklik olarak görülmektedir. Buna karşın *komplot teorisi* kavramı, çok güçlü oldukları varsayılan bir grubun, gizlice örgütlenerek tarihi veya siyasal bir olayı gerçekleştirdiklerine dair ‘bir açıklama tarzı’ olarak tanımlanabilir (Karaosmanoğlu, 2019: 68). Diğer bir ifadeyle *komplot teorisi*, istenmeyen bir durumun gizli bir topluluk tarafından yapılmış olduğu iddiası (Başaran, 2020: 31) ya da bir ‘entrikanın hikâye edilmesi’ olarak tanımlanabilir. Gerçeği bulan, ona iktibas eden, hatta bazı gizli entrikaların gelecekte doğurması muhtemel sonuçları tahmin eden komplo teorilerinin olduğunu ifade etmek de pekâlâ mümkündür. Öte yandan komplo teorilerinin kirli ilişkilerin ortaya çıkartılmasına yardım edebileceğini iddia edenler de söz konusudur (Heins, 2007: 794). Bununla beraber bu teorilerin temel bir düşünme biçimi veya zihniyet haline gelmesi; hemen her sosyolojik gelişmenin arkasında bir komplonun olduğunun iddia edilmesi; hassaten toplumların ve dünyanın kaderini tayin eden şeyin esas olarak komplolar olduğuna inanılması eleştirilir ve önemli oranda paranoyak bakışla ilişkilendirilir (Hofstadter, 1961).

Dünyayı komplolarla anlamlandırma çabası genel olarak *komplot düşüncesi*, *komplot zihniyeti*, *komplot kültürü* ya da *komplot inancı* gibi kavramlarla açıklanmaktadır. Böylesine bir dünyayı algılama biçiminde; kişisel, tarihsel ve sosyal olaylar açıklanırken çoğunlukla bir komplo aranır (Zonis & Joseph, 1994: 443). Türkiye’de de yaygın bir şekilde bulunan komplo zihniyeti, hayatın hemen her alanına dair komplo teorileri üretme eğilimine sahiptir. Bu teorilerle yolunda gitmeyen şeyler için günah keçileri ilan edilebilmekte (Campbell, 2020), özellikle içerideki toplumsal farklılıklar hedef gösterilebilmektedir (Karaosmanoğlu, 2008; Nefes, 2012). Böylelikle aynı mekân üzerinde etkileşime geçen farklı etnik unsurlar arasında ön yargıların oluşumuna zemin hazırlanmakta ve karşılıklı çatışmalara yol açılmaktadır (Yalçın, 2022: 151). Gerek komplo ithamında bulunan gruplar gerekse de bu ithama maruz kalan gruplar, çatışmayla sonuçlanan toplumsal olayları tetikleyebilmektedir. Bu durumda komplo ithamı, birlikte yaşama kültürünü tahrip etmekte ve birlikte yaşamın önünde bir engele dönüşmektedir. Türkiye’nin yakın tarihinde böylesine trajik durumlar sağ-sol, Alevi-Sünni, Kürt-Türk gibi farklı bağlamlarda görülmüştür. Komplo teorileri hem bu tip çatışmaların bir tetikleyicisi olmuş hem de olaylardan sonra hadiseleri anlamlandırma biçimlerine nüfuz etmiştir. Fakat ne var ki Türkiye’de çatışmalarla ilgilenen akademik çalışmalarda, toplumsal olayların ortaya çıkmasında ve yorumlanmasında komplo teorilerinin etkisi yeterince ele alınmamıştır. Söz konusu boşluktan hareketle bu çalışma, 1978’de Kahramanmaraş’ta 100’den fazla kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan Alevi-

Sünni, sağcı-solcu ya da Kürt-Türk çatışması veya Maraş katliamı¹ olarak bilinen olayları konu edinmektedir. Burada, komplo teorilerinin yayılması için uygun bir meşruiyet alanı açan milletvekillerinin söylemleri değerlendirilmiştir. Araştırmanın amacı, komplocu söylemin, hemen her türden siyasal aktöre nüfuz edebildiğini açığa çıkarmaktır.

Komplo Teorileri ve Birlikte Yaşamak

Komplo teorilerinin dünyada yükselişe geçmesi büyük oranda Aydınlanma döneminde olmuştur. Aydınlanma ile beraber Avrupa'nın birçok yerinde gizli cemiyetler hayatın bir parçası haline gelmiştir. Bu cemiyetlerden bazıları aydınlanma ideallerini savunmak için gizlice bir araya gelirken, bazıları da Katolik kilisesine aykırı gelebilecek dini ve ruhani fikirlerle bir tartışma atmosferi içinde bulunmaktaydılar (Karaosmanoğlu, 2019: 22). Ancak daha sonra bu gizli ve tılsımlı yapılar, şehir efsaneleriyle 20. yüzyıldan itibaren komplo teorileriyle anılmaya başlanmış, Fransız Devrimi gibi pek çok büyük olayı bunların gerçekleştirdiği iddia edilmiştir. Daha sonra bu grupların içinde olduğu varsayılan hikayeler, kompleks bir şekilde kompoze edilerek geniş bir komplo literatürünün oluşmasına hizmet etmiştir. Bugün geldiğimiz noktada hayatın hemen her alanını içine alan komplo teorileri, yeniden üretilip dolaşıma sokulmaktadır. Komplo hikâyelerinin bu kadar geniş olduğu bir zemin içerisinde, Barkun (2003) bu hikâyeleri üçe ayırır. Ona göre *olay komploları* (i) tek bir olayı, *sistem komploları* (ii) birden fazla olayı, *süper komplolar* (iii) ise olmuş ve olacak bütün olayları hikâyeye etmek eğilimindedir. Öte yandan Barkun, bu teorilerde bulunan üç temel mantık özelliğinden de bahseder. Buna göre *hiçbir şey tesadüfi değildir* (i), *hiçbir şey görüldüğü gibi değildir* (ii), *her şey birbiriyle bağlantılıdır* (iii).

Komplo teorileriyle ilgili uzmanlaşmış akademik çalışmalar 20. yüzyılda başlamış (Pagán, 2012: 2) ve kavramı pejoratif manada ilk kullanan Hofstadter, komplo inancı ve paranoya arasında irtibat kurarak bu konuyu sosyal bilimlerin gündemine sokmuştur (Brotherton, 2018: 142; Hofstadter, 1961: 77). Hofstadter'den sonra yapılan çalışmalarda, komplo teorileri ve paranoya arasında oldukça fazla bağlantı kurulmuştur. Komplo inancının bütünlüklü bir yapıda olduğu, komplo teorilerinden birisine inanan kişinin bundan bağımsız, başka bir komplo teorisine de inanma eğilimini taşıdığı da pek çok çalışmada vurgulanmıştır (Goertzel, 1994: 731; Swami, 2012: 7; Akçakaya, 2023). Öte yandan kavramı küçümseyici bir tarzda ele alan Popper, komplo teorilerini yanlışlanabilir olmadığı, tarihselci bakış açısını yansıttığı, kehanetleri içerdiği, hatta onun bir nevi sahte sosyal bilimler olduğu gibi nedenlerle reddetmiştir (Popper, 1989: 91; Popper, 1998: 54-57). Popper'ın şiddetli eleştirilerini miras alan liberaller, komplo teorilerini liberal demokrasi için tehdit olarak görmüş, bu teorilerin totaliter yönetimler için kullanışlı birer aparat olabileceği üzerinde durmuştur (Heins, 2007: 789). Buna ilave olarak, çeşitli araştırmalarda komplo inancı halüsinasyon, şizotipi, psikoz, dogmatizm, otoriteryanlık, güvensizlik, marjinalite ve sanrı gibi duygu durumlarıyla ilişkilendirilmiştir (Karaosmanoğlu, 2019; Buhari, 2021; Başaran, 2020: 276; Goertzel, 1994: 731). Özellikle Hofstadter ve Popper'dan sonra komplo inancı paranormal ruh hallerinin bir ürünü olarak görülmeye, pejoratif anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye'de yapılan pek çok çalışmada da bu isimlere yaygın bir şekilde iktibas edildiği görülmektedir.

Komplo teorileriyle ilgili Türkiye'de son zamanlarda ciddi ve itibarlı çalışmalar yapılmaktadır. Çünkü Türkiye'de farklı kesimler çeşitli türden komplo teorilerine inanmakla beraber, birbirlerini komplocu yani entrika peşinde olan kişiler olarak da gösterebilmektedir. Bu itham birlikte yaşama kültürünü ve içerideki farklı fikirlerin var olma durumunu negatif anlamda etkilemektedir. Ancak belirtmek gerekir ki bu problemler sadece Türkiye'ye özgü değildir, benzer durumlar Batı toplumlarında

¹ Aralık 1978'deki hadiseler, "Maraş katliamı" veya "Maraş olayları" şeklinde ifade edilebilmektedir. Bu iki ifade aynı şeyi anlatmak için kullanılsa da "katliam" terimi daha çok solcular, "olay" terimi de daha çok sağcılar tarafından tercih edilmektedir. Fakat biz bu çalışmada her ikisini de kullanacağız. Burada bilhassa "olay" ifadesini de kullanıyor olma sebebimiz, söz konusu hadiselerin trajik yönünü gölgelemek, onu alelade bir olay olarak görmek ya da herhangi bir siyasal söylemi sahiplenmek değildir. Bu tercih "olay" ifadesinin sosyolojik bir terim olması ile alakalıdır. Nihayetinde, katliam fenomeninin kendisi de sosyolojik bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır.

da mevcuttur. Fakat Batı toplumları Türkiye'ye nispetle, birlikte yaşama pratiğini görece daha iyi tahkim etmiş durumdadır. Nitekim Batı'da bununla ilgili pratik, teorik, felsefi ve siyasi bir müktesebatın olduğundan bahsetmek mümkündür. Batı toplumlarında farklı unsurların birlikte yaşamasının yolunu gösteren yaklaşımların başında Kymlicka (2015; 1998; 2004) tarafından da ele alınan "*Azınlık Hakları Liberal Teorisi*" gelmektedir. Buna göre birbirine intibak etmiş bir toplumun oluşması azınlık haklarının verilmesine bağlıdır. Ancak yine de bazı Batılı devletler, azınlık haklarının verilmesini milli güvenlik, siyasi istikrar ve toprak bütünlüğü çerçevesinde değerlendirmektedir. Azınlık haklarının verilmesiyle azınlıkların dış düşmanlarla iş birliği yapacakları, soydaşlarıyla komplo kurgulayacakları, ayrılma taleplerinde bulunacakları, azınlık ve çoğunluk arasında çatışmanın olacağı gibi endişeler dile getirilmektedir. Dolayısıyla bu hakların verilmesiyle toplum bütünlüğünün bozulacağından korkulmaktadır (Kaya, 2005; Taşdemir ve Saraçlı, 2007).

Göçmenlerin tanınma talebi de benzer bir refeleksle karşılanır ve hak taleplerinin, günün sonunda, ulusal değerleri zedeleyeceği düşünülür. Bu sebeple bazı ülkeler çokkültürlülük modelinden geri çekilmiştir. Çünkü azınlıkların tanınmasının ulusal bütünlüğe tehdit olacağı düşünülmektedir (Verkuyten, 2006; Doytcheva, 2013; Berry, 2013; Oakes, 2017). Son dönemlerde bazı ülkeler AB istekleri çerçevesinde azınlık haklarının verilmesi konusunda ılımlı davranışlar sergilese de azınlıkların bu haklara dayanarak bir komplonun parçası olacakları düşüncesi hakim olabilmektedir. Nitekim Batı Avrupa'da misafir işçiler, mülteciler ve diğer göçmenler kargaşanın ve kötüye giden ekonominin müsebbibi olarak görülebilmektedir (Pettigrew, 1988). Burada benzer motivasyonlarla insanlar, dini inançlarından dolayı ayrımcılığa uğramıştır (Foroutan, 2011). Ayrıca Müslümanlar, nüfuslarının hızlı artması, 11 Eylül saldırılarıyla ilişkilendirilmesi, misyonerlik faaliyetlerinde bulunması ve topluma entegre olmak istememesi gibi sözde veya özde gerekçelerle tehdit olarak görülmüştür. Bu sebeplerle dini azınlıkları tehlikeli olarak gören başta Fransa, İngiltere, İtalya, İsveç, Avusturya ve ABD gibi ülkeler güvenlikçi politikalarla birçok Müslümanı sınır dışı etmiştir (Akbaba ve Fox, 2011; Croucher ve diğerleri, 2013; Fox ve Akbaba, 2015; Fox, Finke ve Eisenstein, 2018).

Nasıl ki Batı'da birlikte yaşamın önünde bazı engeller söz konusuysa benzer bir durum daha özgün gerekçelerden beslenen Türkiye'de de mevcuttur. Nitekim Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Türkiye'nin kuruluş aşamasında tecrübe edilen bazı hadiseler, Türkiye'de müesses nizamın karşısında olduğu düşünülen farklılıklara karşı bir temkin ve endişe halini doğurmuştur (Guida, 2008). Bu temkin ve endişe halini hem çoğunluğun davranışlarında hem de siyasal otoritenin reflekslerinde gözlemlemek mümkündür (İçduygu ve Soner, 2006; Ercan, 2008). Bir anlamda Osmanlı ve Türkiye'nin azınlıklara yaklaşımının Batı ile benzer reflekslere sahip olduğu söylenebilir (Taşdemir ve Saraçlı, 2007). Türkiye'de azınlıklar milliyetçi söylemlerin ve komplocu kurguların öznesi haline gelebilmiş; ulusal bütünlük ve birlik önünde engel olarak görülebilmektedir. Azınlıkları tanımak ulusal bütünlüğü tehlikeye atmak olarak değerlendirilebilmiş; onlar dış düşmanların içerideki bir uzantısı veya birer piyon ve koz olarak algılanabilmiştir. Azınlıklar konusunda komplo iddiaları üretildikçe milliyetçi muhayyile kendini güvensizlik içinde hissetmiş, bu tehlike düşüncesi milliyetçi duyguları daha da yükseltmiştir (Karaosmanoğlu, 2008). Dolayısıyla ideolojik temelli duyguların, ön yargıların ve kışkırtmaların kolayca harekete geçebildiği ortamlar oluşabilmiştir. Bu atmosferde çeşitli unsurlar kendi içlerine kapanmış, farklılıklar ötekileştirilme davranışlarına maruz kalabilmişlerdir (Günay, 2010). Azınlıkların dış güçlerle ilişki içerisinde gösterilmesi toplumda şüphecililiği artırmış, azınlıklara karşı ön yargıların yayılmasına neden olmuştur. Türkiye'de islamcı, Kemalist ve sosyal demokrat kesimlerle birlikte Çingeneler, Aleviler, Kürtler ve mültecilere yönelik ötekileştirici tavırlar zamana ve zemine göre meydana gelebilmiştir (Gülerce ve Gülerce, 2020; Duman ve Alacahan, 2011; Coşkun, 2012).

Türkiye'de birlikte yaşama probleminin merkezi bir öznesi de Alevilerdir. Alevilerin dini ritüellerinin Sünni kesimden farklılık içermesi derin bir dinsel farklılık olarak algılanabilmiştir. Bu minvalde uluslaşma sürecinde Aleviler, bazı haklardan mahrum kalmışlardır. Alevilik hem toplumsal kesimler hem de devlet tarafından dini bir inanç olarak değil, kültürel değerler çerçevesinde anlaşılmıştır. Aleviliğin dini inanç olarak kabul edilmesiyle, toplumun dini manada bölünebileceği endişesi pek çok aktöre nüfuz etmiştir. Dolayısıyla Cemevleri ibadethane olarak kabul edilmemiş, uzun bir süre Alevilere ait dernek ve vakıf kuruluşlarına maddi yardımda bulunulmamıştır (Erman ve

Erdemir, 2005; Doğan ve Çelik, 2014; Yalçın, 2019: 37). Öte yandan, Alevilere isnat edilen “*mumsöndü*” gibi ithamlar, kuşaklar boyunca ayrımcı ve onur kırıcı söylemlerin dolaşımında kalmasına neden olmuştur. Osmanlı döneminde Alevilere yönelik olumsuz yaklaşımlar ve ötekileştirme politikalarının Cumhuriyete intikal etmesi, Alevilerin potansiyel tehlike olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu olumsuz hafıza sonucunda pek çok olay meydana gelmiştir. Süreç içerisinde Alevilik, ekseriyetle, Alevi olmayan kurum ve kuruluşlar tarafından tanımlanmıştır. Bu durum onlarda bir huzursuzluğa sebebiyet vererek kimliksel tanımlanma mücadelesine dönüşmüştür (Doğan ve Çelik, 2014; Ceylan, 2015).

Alevilerin tanınma mücadelesinin yanında, çoğu zaman muhalif ve sol fraksiyonların gramerini içeren bir söylemi sahiplenmesi, doğal olarak içinde yaşamış olduğu toplumda gözle görünür bir gerilim hattının doğmasına sebebiyet vermiştir. Bu gerilim hattı zaman zaman çatışmalar, katliamlar ve sürtüşmeler için bir potansiyele dönüşmüştür. Nitekim Maraş, Çorum, Madımak gibi trajik pek çok olay, aynileştirme isteğinin karşısında bulunan muhalif refleksin bir ürünü olarak okunabilecek niteliktedir. Fakat konu bu tipten bir çatışma olduğunda, komplo teorileri devreye girmekte ve söz konusu çatışmalar bizatihi olayların içinde bulunan öznelerle değil, genel olarak dış güçler veya başka özneler üzerinden açıklanmaktadır. Nitekim Maraş olayları ya da Maraş katliamı olarak isimlendirilen olaylarda da benzer bir tavrın alındığı görülmektedir. Çatışmanın tarafı olan aktörlerin potansiyeline bakılmamakta, herhangi bir tarafın haklılığından veya isteklerinin meşruiyetinden bağımsız olarak, çatışma motivasyonları değerlendirilmemektedir. Diğer bir ifadeyle bu olaylarda failer dışında herkes suçlanabilmektedir. Üstelik bu tipten bir çözümleme şekli, TBMM’de bulunan farklı siyasal partilerin üyeleri tarafından da yaygın olarak dillendirilebilmektedir. Bu durum Alevi ya da Sünni fark etmeksizin, toplumsal aktörlerin çatışma potansiyelinin gözden kaçırılmasına neden olmakta, toplumun kırılğan yapısının teşhis edilememesine sebebiyet vermektedir.

Politik ve ekonomik istikrarsızlığın vuku bulduğu hemen her dönemde toplumsal kesimler arasındaki farklılıklar üzerinden bir düşmanlaştırılma potikası güdülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye siyasi hayatının çalkantılarla geçtiği 1960-1980 arası dönemde sol ve sağ kesimler arasında ideolojik çekişmeler meydana gelmiştir. Söz konusu bu çekişmeler, dışarıdaki siyasi akımların (maoculuk, komünizm) Türkiye’de etkilerinin görülmesiyle de son raddeye ulaşmıştır. Bu durum, Türkiye’nin birçok ilinde birlikte yaşayan sol ve sağ kesimlerin birbirlerine yönelik ithamlarda bulunmasına yol açmıştır. Bu illerin başında sol ideolojiyle bağdaştırılan Alevilerin ve sağ ideolojiyle anılan Sünnilerin birlikte yaşadığı Kahramanmaraş gelmektedir. Buradaki Aleviler Sünnileri faşist, gerici ve yobaz olarak nitelendirirken buna mukabil sağcılarda Alevileri dinsiz, işbirlikçi ve bölücü olarak nitelendirmektedir. Nihayetinde iki kesimin birbirlerine yönelik yaptığı bu damgalama tarihte Maraş olayları olarak bilinen hadiseye yol açmıştır. Bu doğrultuda esasen Maraş olayları, 1978 yılının 19 Aralık günü başlayıp 26 Aralıkta biten olayları ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Olayların sonucunda resmi rakamlara göre 111 kişi hayatını kaybetmiştir. Yüzlerce ev ya da iş yerinin yakıldığı bu olaylar sonucunda, 22 kişi idam cezası alırken 7 kişi de müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. Buna ilave olarak yüzlerce kişi çeşitli uzunluklarda hapis cezasına maruz bırakılmıştır. Ne var ki cezaların çoğu ertelenmiş veya günün sonunda uygulanmamıştır. Toplumsal hafızada travmatik izler bırakan bu olayın nasıl olduğuna ilişkin tevatürler o günden beri hiç bitmemiştir. Olayların ancak ve ancak sıkıyönetim ilan edilince bitmesi ve bu dönemden sonra ordunun kamu bürokrasisinde daha fazla etkinlik göstermesi ve günün sonunda 12 Eylül 1980 darbesinin yapılması, Maraş katliamında ordunun dahil olduğuna dair bir kanaatin oluşmasına hizmet etmiştir (Akçakaya, 2016). *Cui bono*, yani *kimin yararına*, şeklindeki bir mantık örgüsünü, çeşitli olayların failini bulmak için kullanan komplo düşüncesi, hem çeşitli toplumsal kesimlere hem de birbirinden farklı siyasal aktörlere nüfuz etmiştir. Siyasetin tepesinden başlayan bir komplo iddiası tabana doğru yayılmıştır. Üstelik Maraş olaylarında ordunun yanında, MİT, Kontrgerilla, Derin Devlet, Gladio, NATO, ülke içerisinde sağcılar, ülkücüler ya da solcular bizatihi TBMM’de pek çok vekil tarafından olayların faili olarak işaret edilmiştir. Bu tipten iddialar, daha sonra toplumun geniş kesimlerine yayılacak olan komplo düşüncesini ciddi düzeylerde beslemiştir.

Yöntem

Bu çalışma, Maraş katliamı diye bilinen olayları konu edinmektedir. Araştırmanın hedefi, birbirinden farklı dünya görüşüne sahip milletvekillerinin komplocu söylemi nasıl sahiplendiğini ortaya koymaktır. Bu hedef doğrultusunda 2008 yılından bu yana 89 ayrı TBMM tutanağı incelenmiş ve tematik kodlamalar yapılmıştır. Araştırmanın veri toplama tekniğini oluşturan doküman incelemesi, özellikle siyasal konularda ulaşılması zor olan politik figürlerin görüşlerinin analiz edilebilmesi için kullanışlı imkânlar vadetmektedir (Winter, 1992: 110). Maraş katliamının bilhassa 2008’de başlayan Ergenekon soruşturmalarıyla beraber daha çok gündeme getirilmesi, araştırmanın 2008 sonrası yıllarda oluşan dokümanlara odaklanmasına neden olmuştur. Gerçekten de bu soruşturmalarla beraber, Türkiye çapında dolaşıma giren komplo teorilerinde ciddi bir artış olmuştur (Başaran, 2020). Öte yandan son zamanlarda komplo teorilerinin TBMM tutanaklarında izini süren çalışmaların olması, bu çalışmaya metodolojik bir temel sağlamıştır (Nefes, 2019). Çünkü TBMM’de serdedilen iddialar, komplo söyleminin topluma nasıl yayıldığıнын bir boyutunu açığa çıkartmakta ve “nereden çıkıyor bu komplo teorileri?” şeklindeki anlamlı soruya cevap vermektedir.

İncelenen tutanaklarda “*Kahramanmaraş katliamı*”, “*Maraş katliamı*”, “*Kahramanmaraş Olayları*” ve “*Maraş Olayları*” şeklinde aramalar yapılmış, ilgili bölümler nitel içerik analizi için MAXQDA 2022 programıyla kodlanmıştır. Araştırmanın veri analiz yöntemini teşkil eden nitel içerik analizi, metinlerin içeriğini analiz etmek için kullanışlı bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu teknikle beraber, metinlerin içeriğinin ortaya çıkartılması ihtimal dâhilinde olmaktadır (Neuman, 2017: 466). Metinlerin analizi için oluşturulan 663 kodla beraber 108 sayfalık bir dokümantasyon oluşturulmuş, bu kodlar ikinci yazar tarafından teyit edilmiştir. Kodların tamamı üzerinde mutabakata varılmış, kodlayıcılar arasındaki uzlaşıyla, araştırma güvenilirliği artırılmıştır. Elde edilen dokümantasyon ikinci defa tekrar kodlanmış ve aynı şekilde diğer yazar da bu kodları tekraren kontrol etmiş, onaylamıştır. Tematik kodlar oluşturulurken şu iki soru üzerinden hareket edilmiştir:

- 1- TBMM’deki milletvekillerinin Maraş’ta yaşanan olayları gündeme getirme motivasyonu nedir? Kimler, hangi tip motivasyonla hareket etmektedir? Bu motivasyonların kamuoyunda bir karşılığı var mıdır?

Bu motivasyonun anlaşılması için konuşmalar, niteliğine göre “hatırlatma”, “kınama”, “soru önergesi” veya “araştırma önergesi” olarak kodlanmıştır. Bu motivasyonların kamuoyunda bir karşılığının olup olmadığını anlamak için *Google Trends*’lerde konunun aranma sıklıkları tarihlere göre analiz edilmiştir. Araştırmanın temel sorusu ise şu şekildedir:

- 2- TBMM’deki milletvekilleri Maraş’ta yaşanan olayları anlamlandırmak için komplo teorilerine ne ölçüde başvurmaktadır? Kimler, hangi türden komplo teorilerini dile getirmektedir?

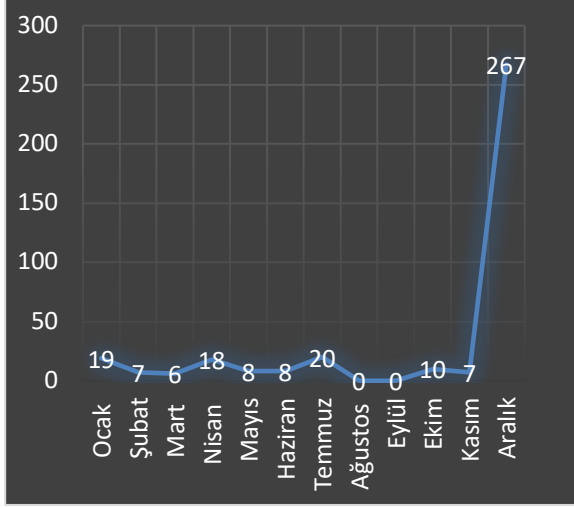
Yukarıdaki her iki maddede mevcut bulunan “kimler” sorusunun cevabını verebilmek için konuşma yapan kişinin kimliği-partisi kodlamalara dâhil edilmiştir. Öte yandan kod şemasına konuşmanın yapıldığı tarih de eklenerek önemli bir sosyolojik değişkenin göz önüne alınması sağlanmıştır. Konuşmalarda komplo teorilerinin açığa çıkması için olayların faili olarak kimlerin görüldüğü de ayrıca kodlanmış, böylece veriler analiz edilmiştir.

Bulgular

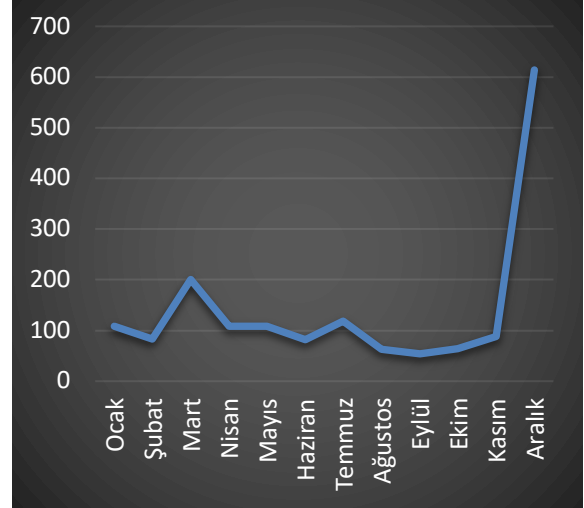
Yukarıdaki iki temel araştırma sorusu, hem çalışmanın kompozisyonunun ortaya çıkması için hem de olaylara gösterilen ilginin ve olayları anlamlandırma biçiminin anlaşılması adına önemlidir. Fakat bu araştırma için merkezi bir noktada olan ikinci sorunun daha iyi anlaşılabilmesi, birinci soruya verilecek cevaba bağlıdır. Bunun için öncelikli olarak vekillerin Maraş katliamını gündeme getirme motivasyonlarının incelenmesi gerekmektedir.

1. Olayların gündeme getirilme motivasyonları ve kamuoyundaki karşılığı

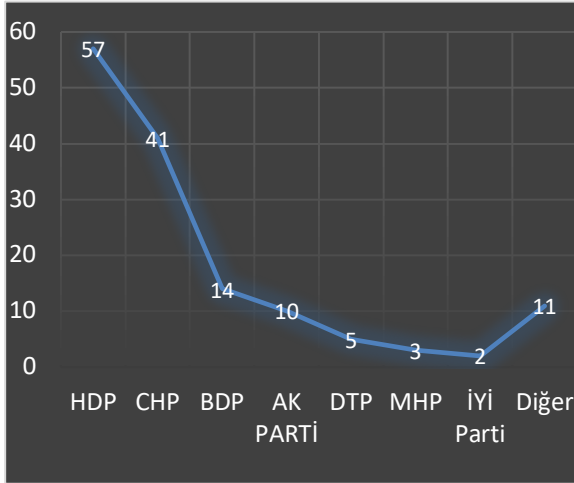
Olayların gündeme getirilme zamanlarına bakıldığında, burada ilginç sonuçlar kendisini ele vermektedir. Üstelik TBMM tutanaklarında olayların anılma zamanları ile olayların kamuoyu tarafından Google’da aranma yoğunluğu arasındaki benzerlik oldukça yüksektir.

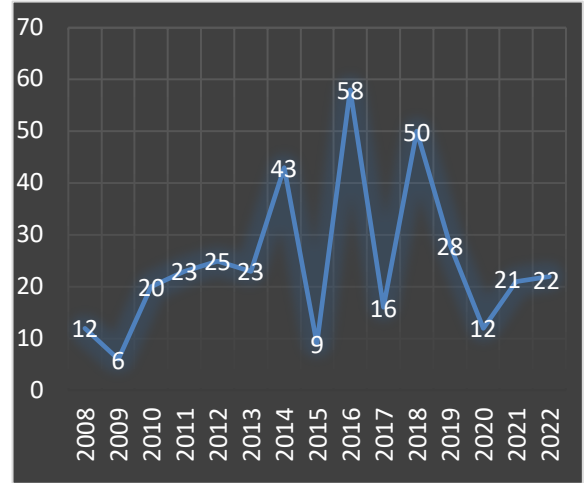
Şekil 1. TBMM’de Konuşmanın Yapıldığı Aylar

Şekil 2. Aylara Göre Toplumun Konuya İlgisi

Şekil 3. TBMM’de Konuşma Yapan Vekilin Yer Aldığı Parti

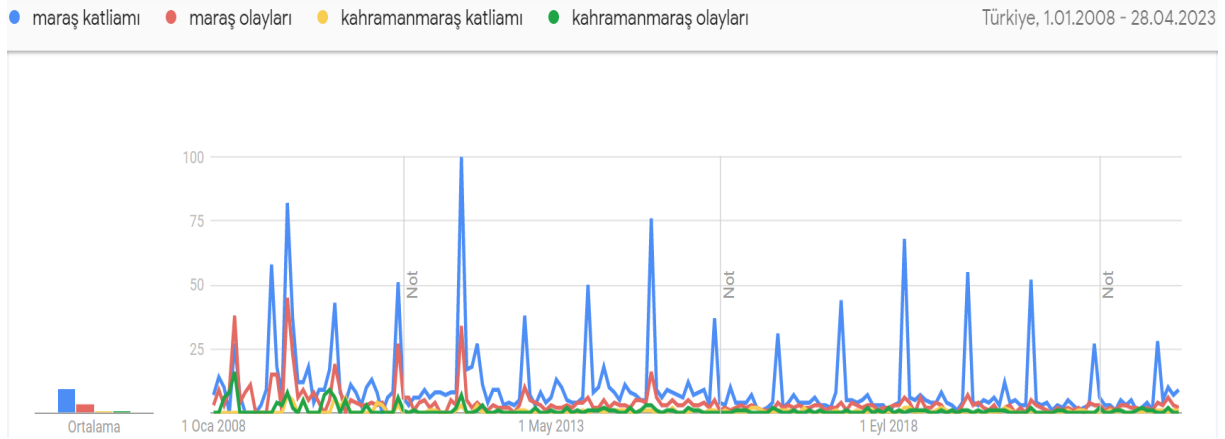

Şekil 4. TBMM’de Konuşmanın Yapıldığı Yıllar

Şekil 1’de verilen rakamlarda, konuşmaların 2008 yılından beri yapıldığı aylar dikkat çekmektedir. Şekilden anlaşılacağı üzere konuşmalar, genelde olayların yıl dönümüne denk gelen aralık ayında yapılmıştır. Görüldüğü üzere olaylar, ekseriyetle sene içerisinde belirli bir dönemde dile getirilmektedir. Parti farkı olmaksızın Maraş katliamı, bir anma ritüelinin parçası olarak algılanmak eğilimindedir. Öte yandan Şekil 2’ye bakıldığında 2008 yılından beri, “Maraş katliamı”, “Kahramanmaraş katliamı”, “Maraş Olayları” ve “Kahramanmaraş Olayları” terimlerinin aylara göre Google’da aranma sıklığı görülmektedir. *Google Trends*’ten çekilen verilerle oluşturulan grafik, meclis gündeminin halka nasıl geçtiğini yansıtmaları açısından oldukça önemlidir. Buna göre meclisin olayları gündeme getirme zamanı ile kamuoyunun olaylara ilgi gösterme zamanı arasında ciddi bir paralellik söz konusudur. Nitekim Şekil 1 ve Şekil 2 neredeyse aynı kırılma noktalarını gösteren iki ayrı grafikdir. Şekil 3’e bakıldığında burada olaylarla ilgili konuşma yapan milletvekillerinin partileri görülmektedir.

Anlaşılacağı üzere konuşmalar genel olarak HDP, BDP ve DTP gibi Kürt siyasi hareketinin parçası olan partiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunun yanında CHP ikinci olarak en fazla konuşmayı yapan tüzel kişilik olarak karşımıza çıkarken; AK Parti ve ülkücü hareketi temsilen MHP ile İYİ Parti konuyu daha az gündeme getirmektedir. Son olarak Şekil 4, olayların yıllara göre konuşulma sıklığını göstermekte ve burada dalgalı bir seyir kendisini ele vermektedir. Burada Maraş katliamının yıl dönümlerinde anma etkinliklerinin Kahramanmaraş valiliği tarafından engellenmesi, genel olarak konunun mecliste daha fazla gündeme getirilmesine neden olmuştur. Bu durum toplumsal olayların resmi otorite tarafından engellenmesine karşı gösterilen bir refleks olarak okunabilir.

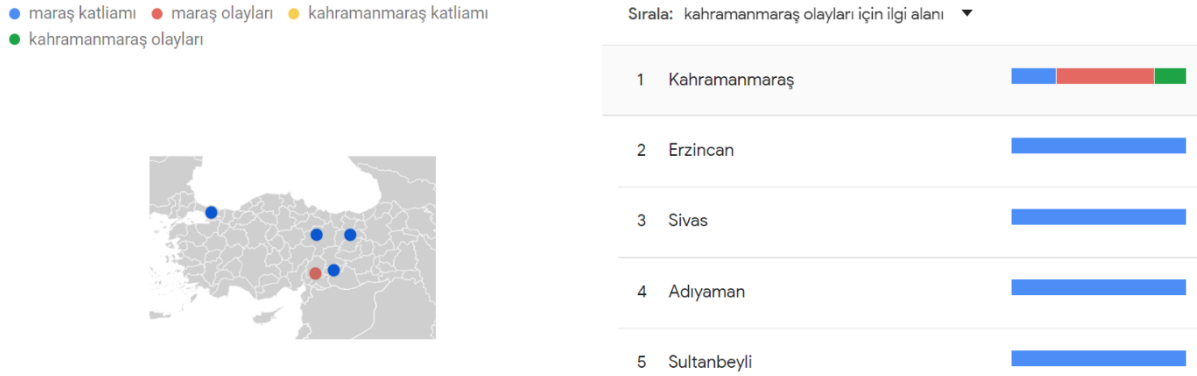
Bütün bu konuşmaların içerisinde meclisin olayları ifade etmek için kullanmış olduğu terimlerle, kamuoyunun sahiplendiği terimler arasında da büyük bir benzerlik söz konusudur. Nitekim TBMM tutanaklarında yapılan kodlamalar içerisinde; “Maraş katliamı” ifadesi 228 kere, “Maraş olayları” 61 kere, “Kahramanmaraş olayları” 37 kere ve “Kahramanmaraş katliamı” da 30 kere geçmektedir. Bu durum hadiseyi işaret etmek için ekseriyetle, “Maraş katliamı” ifadesinin kullanıldığını, sonra da “Maraş olayları” ifadesinin tercih edildiğini göstermektedir. Ne var ki meclisin terimlere göstermiş olduğu ilginin, yine benzer şekilde kamuoyunun Google aramalarına da yansıdığı anlaşılmaktadır. Şekil 5, zikredilen terimlerin Google’da aranma düzeylerini ayrı ayrı göstermektedir. Burada görüleceği üzere kamuoyu hadiseleri aramak için en çok “Maraş katliamı” ifadesini tercih etmekte, bundan sonra da “Maraş olayları” ifadesi tercih edilmektedir.

Şekil 5. Terimlere Göre Google Arama Yoğunlukları

Şekil 5’teki mavi çizgilerin en yüksek noktalara ulaşması, kamuoyunun en fazla “Maraş katliamı” şeklinde arama yaptığını göstermektedir. Bunu takiben “Maraş olayları” teriminin gelmesi yine TBMM’deki gibi ikincil olarak tercih edilen terimi göstermektedir. Söz konusu çizgiler kamuoyu ile milletvekilleri nezdinde, olayların ortak imgeler üzerinden algılandığını açığa çıkarmaktadır. Burada hadiselerin bir “olay” mı yoksa bir “katliam” olarak mı görüldüğü oldukça önemlidir. Nitekim bu hadiselerin olay olarak tarif edilmesi solcular tarafından işin vahametini hafifletme çabasının bir ürünü olarak düşünülebilmektedir. Hadiseleri katliam olarak tanıtmamanın da sağcılara yönelecek ağır bir ithamı getirdiği düşünülmektedir. Çünkü sağ-sol çatışması içerisinde sağcılar daha az zarar görmüştür. Burada katliam ifadesinin kullanılması, bu katliamın arkasında bir katilin olduğunu zımnen ikrar etmek anlamına gelmektedir. Bu durum bilhassa, çatışan taraflardan, can kaybı az olan tarafın doğal olarak “katil” ithamı ile karşı karşıya kalmasına da neden olabilmektedir. Dolayısıyla kendisini Sünni-Türk-Milliyetçi gören kesimlerin “katliam” ifadesinden hassaten kaçınmaları “katil” ithamını bertaraf etme çabasının bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Bununla beraber genel olarak ölen değil, öldüren tarafın bir üyesi olmak, “meşru müdafaa” şeklinde bir argümanın kullanılmasına, “katliam” ifadesinin reddedilmesine sebep olabilmektedir. Nitekim bunu destekleyen bir başka sonuç, söz konusu terimlerin şehirlere göre aranma sıklığında kendisini ele vermektedir.

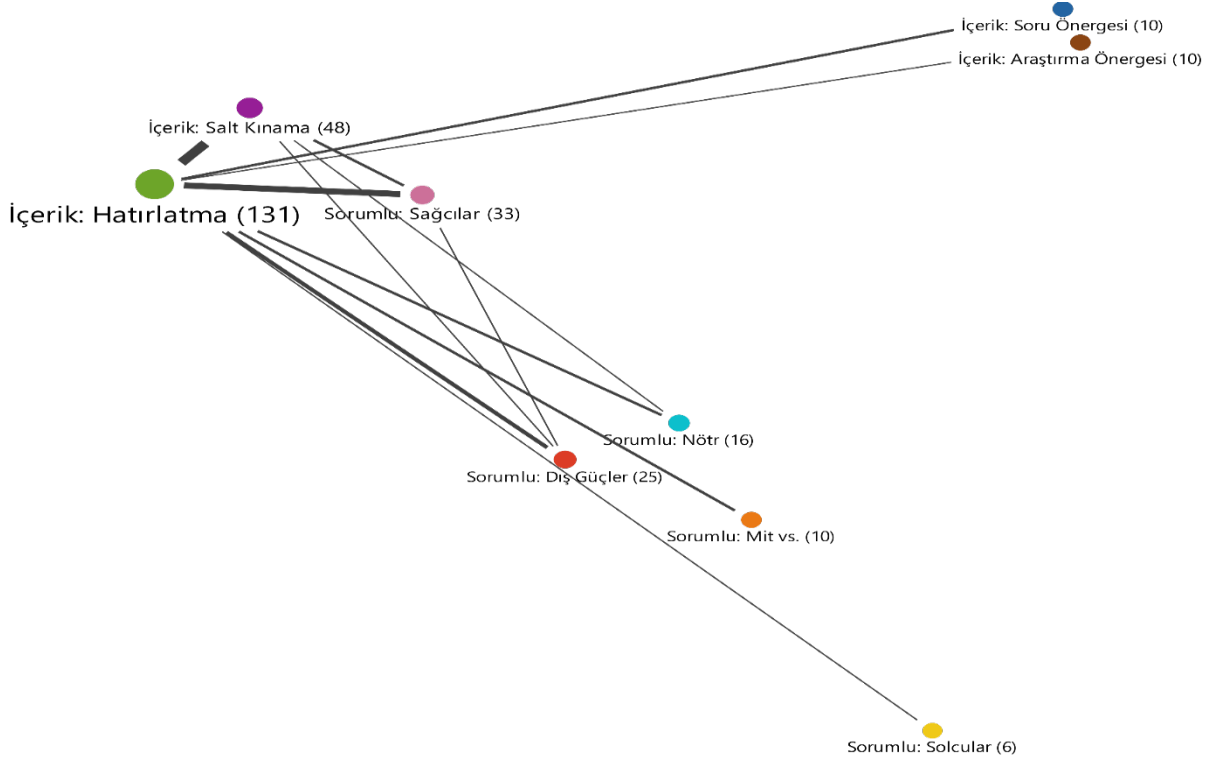
Şekil 6. Terimlerin Şehirlere Göre Aranma Sıklıkları

Şekil 6'ya bakıldığında söz konusu hadiselerin, Google'da 2008'den beri farklı terimlerle en çok hangi şehirlerden aratıldığı görülmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere söz konusu dört terim en çok Kahramanmaraş'tan aratılmaktadır. Bunu sırası ile Erzincan, Sivas, Adıyaman ve İstanbul Sultanbeyli takip etmektedir. Terimlerin en çok Kahramanmaraş'ta aratılması yörede yaşayan insanların toplumsal hafızasını canlandırma isteğinin ve merak duygusunun bir tezahürü olarak da okunabilir. Öte yandan bu şehri Erzincan, Sivas, Adıyaman ve Sultanbeyli gibi Alevilerin yoğunlukta yaşadığı yerlerin takip etmesi, olayların bilhassa Aleviler nezdinde halen ciddi bir travma olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat bundan daha dikkat çekici nokta, Google araması yapılırken tercih edilen terimlerdir. Görüldüğü üzere bugün çoğunluklu olarak Sünni, Türk ve milliyetçi muhafazakâr bir popülasyonu barındıran Kahramanmaraş'taki aramalarda, hadiseler, ekseriyetle *Kahramanmaraş olayları* ya da *Maraş olayları* şeklinde aratılmaktadır. Oysa Alevilerin çoğunlukta yaşadığı ve olayların travmasını taşıyanların oluşturduğu diğer şehirlerde mezkûr hadiseler *Maraş katliamı* olarak aratılmaktadır. Buradaki bulgular yukarıda söylenenleri şehirler bazında da desteklemesi bakımından oldukça önemlidir.

Nihai olarak Alevi ve Kürt kesimler, tıpkı onları temsil etmek iddiasında olan vekiller gibi, hadiseleri *katliam* olarak ifade etmektedirler. Bunun karşısında Sünni ve milliyetçi kesimler de tıpkı onları temsil etmek iddiasında olan vekiller gibi mezkûr hadiseleri bir "olay" olarak tanımlamak eğilimindedirler. Bu durum meclisteki anma biçimlerinin, motivasyonlarının ve tarihlerinin kamuoyunda ciddi bir karşılığının olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu iddiayı destekleyen bir başka gösterge ise meclis konuşmalarından yapılan kodlamalardan elde edilen kelime bulutudur. Şekil 7, hem meclis konuşmalarının vurgularını hem de konuşmanın yapıma motivasyonunu ortaya koyması bakımından önemli bir gösterge olarak anlaşılabilir. Şekil 7'deki kelime bulutu kontrol edildiğinde burada yine ilk olarak "katliam" kelimesi karşımıza çıkmaktadır. Kelimenin büyüklüğü dikkate alındığında kodlamalar arasında en çok tekrar eden kelime olarak kendisini ele vermektedir. Öte yandan "olayları" kelimesinin de oldukça büyük olduğu görülmektedir. Burada irili ufaklı kelimelere bakıldığında kodlamaların ana vurgusu ortaya çıkmaktadır. Kelime bulutuna göre bu olay *Sivas*, *Çorum* ve *Bağlarbaşı* gibi başka katliamlarla da ilişkilendirilmektedir.

olabilmektedir. Mesela dış güçler ve onların içerideki işbirlikçileri şeklinde dile getirilen bir kompo mantığını pek çok konuşmada bulmak mümkündür. Bu açıdan kodlamalar yapılırken zaman zaman üst üste yapılmış ve birden fazla tema aynı cümlelerin içerisinde bulunabilmiştir. Şekil 8, bu kodların hem birbiriyle olan ilişkisini hem de birbirine yakınlığını yansıtmaları açısından önemli bir görsellik sunmaktadır.

Şekil 8. Kod İlişki Haritası

Şekil 8’de kodları birbirine bağlayan çizgilerin kalınlığı bu kodların ne kadar birbiriyle ilişkili olduğunu ya da diğer ifadeyle ne kadar üst üste kodlandığını göstermektedir. Öte yandan her bir kodun parantez içindeki değeri, onun kaç kere kodlandığını gösterirken, daire şeklindeki renkli topların birbirine yakınlığı, söz konusu temaların birbirine ne kadar yakın olduğunu temsil etmektedir. Burada görüldüğü üzere içerik itibarıyla en çok hatırlatma (131) niteliğindeki konuşmalar olmuştur. Bunu takiben salt kınama içeren (48) ya da araştırma (10) ve soru önergesi (10) niteliğindeki konuşmalar da mevcuttur. Kodlanan içeriklerde olayın sorumlusu olarak en fazla sağcılar (33) gösterilirken, akabinde dış güçler (25), MİT (10) ve solcular (6) gelmektedir. 16 adet ifade ise doğrudan bir aktörü işaret etmeyen, nötr konuşmaları içermektedir. Renkli topların büyüklüğünden de anlaşılacağı üzere en fazla hatırlatma içeriğine, en az da solcular içeriğine kodlamalar yapılmıştır. Üstelik hatırlatma içeren konuşmalarla kınama içeren konuşmalar arasında, çizgi kalınlığından görüleceği üzere, yoğun bir bağlantı söz konusudur. Buradan hatırlatma niteliğindeki pek çok konuşmada bir kınama içeriğinin de olduğu anlaşılmaktadır. İlave olarak soru ve araştırma önergelerinde de nispeten hatırlatıcı bir ton vardır. Şekil 8’e bakıldığında hatırlatma içerikli konuşmalarda önemli ölçüde bir fail gösterme durumu söz konusudur. Bu fail, bazen MİT, bazen dış güçler bazen de onların içerideki işbirlikçileri olarak işaret edilen aktörlerden oluşmaktadır. Benzer şekilde kınama içerikli konuşmalarda da bu duruma rastlanmakta, sadece solcular fail olarak işaret edilmemektedir. Burada ekseriyetle solcuların kınama yaptığı düşünülürse kendi tabanını fail olarak işaret etmemesi anlaşılabilir bir durumdur.

2.1. Dış güçler

Türkiye’de olumsuz hadiselerin ardından, olayın faillerinin kimler olabileceğine dair karşılıklı ithamlar söz konusu olabilmekte, komplocu iddialar dolaşıma sokulabilmektedir (Guida, 2008). Burada

dış güçler şeklinde ifade edilebilecek bir öznel topluluğu, merkezi bir önemi içermektedir. Tıpkı diğer pek çok olayda olduğu gibi Maraş olaylarının faillerine dair üretilen komplo iddialarında da öznelardan biri dış güçler olmaktadır (Akçakaya, 2023). Nitekim Tablo 8’de görüldüğü üzere mecliste yapılan konuşmalarda, olayın faili olarak sağcılardan sonra en çok kodlanan dış güçlerdir (25). Burada dış güçlere yönelik ithamlar genel olarak şu şekilde geçmektedir:

“Anayasamızı, otomobilimizi yaptırmadılar, mühimmat fabrikalarımızı soba fabrikalarımıza döndürdüler. Nuri Demirağ’ı, Şakir Zümre’yi engelleyip sanayimizi baltaladılar. Vesayetın atadığı cumhurbaşkanlarıyla, koalisyonlarla, darbe anayasalarıyla uğraştığımız yetmedi, darbelere zemin olsun diye tertipledikleri Çorum, Kahramanmaraş olayları gibi birçok provokasyonla milleti birbirine düşürdüler” (Ak Parti, Soylu, Aralık 2022).

“Dış destekli olduğundan asla şüphemiz bulunmayan terör olaylarının ülkemizi bölmekten başka bir amacı yoktur. Zira, Türkiye’nin 80 milyona dayanan nüfusuyla, yüksek teknoloji üreten, ihraç eden bir konuma gelmesi, fert başına düşen millî gelirin 30 bin, 40 bin dolarlar seviyesine çıkması, kısaca, bulunduğu coğrafyada gelişmesi Batılı, Doğulu, Ortadoğulu hiçbir ülkenin hoşuna gitmeyecektir” (MHP, Tor, Aralık 2016).

“Dünyamızı paylaşamayan güçler ve ülkemizdeki iş birlikçileri yakın tarihimizde onlarca katliam yaptı. Kana doymayan zalim zihniyetler katliamlar yapmaya devam ediyorlar. Kahramanmaraş katliamı en vahşilerinden...” (CHP, Zeybek, Aralık 2016).

“Bu katliamlar, emperyalist güçler ve onların yerli iş birlikçilerinin, etnik ve mezhep topluluklarının iç içe yaşadığı Doğu, Güneydoğu ve İç Anadolu Bölgesi’nde gelişen toplumsal muhalefeti baskı ve katliamlarla susturmayı, solcu ve Alevileri göçe zorlamayı amaçlamaktadır” (CHP, Köse, Mayıs 2012).

Kamuoyunda genellikle kötüye giden durumlar veya yaşanan acı olaylardan sonra komplo teorileri sayılabilecek fikirler hemen her dönemde üretilebilmektedir (Brotherton, 2018). Özellikle klasik komplocu niteliğinde olan, dış mihraklar, karanlık eller, Amerikan oyunu, üst akıl, küreselci oyunu gibi öznel dile getirilebilmektedir (Akçakaya, 2023). Nitekim Maraş olayları için TBMM’de yapılan konuşmaların da bu tarz söylemleri içerdiği görülmektedir. Siyasal figürlerin bu tip olaylarda dış güçleri işaret etmesinin temelde iki tür kullanışlı nedeninin olduğu anlaşılmaktadır. Burada ilk olarak, ülke içindeki belirli sosyolojik yapıları hedef göstermemek amacı zımnen kendisini ele vermektedir. Bu amaçla beraber günün sonunda seçmen davranışının negatif yönlü etkilenmemesi adına, içeride birilerini zan altında bırakmak veya suçlamaktansa, dış güçler söylemine başvurulabildiği anlaşılmaktadır. İkincisi ise olayın zanlısı olarak işaret edilen kesimler üzerindeki suçlayıcı iddiaları bertaraf edip, onları koruma motivasyonu ile alakalı görünmektedir. Burada sağcı vekillerin yanında, solcu vekiller de dış güçlere yönelik bir gönderme yapmaktadır. Ama solcular, dış güçlerin yanında onların yerel işbirlikçilerini -ki burada zımnen ülkücüler ve sağcılar kastedilmektedir- daha fazla hedef gösterebilmektedir. Fakat yine de dış güçler söyleminin her türden siyasal dile nüfuz ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim aşağıdaki, farklı partilerin birbirine benzeyen söylemleri bunu destekler mahiyettedir.

“Radio France Internationale 27 Aralıkta yayınında, Kahramanmaraş olaylarında yabancı gizli servislerin, özellikle ABD Merkezî Haberalma Teşkilatı CIA’in rolüne değinmiştir. BBC ise konuyla ilgili olarak, “Kahramanmaraş olayları, Pakistan, Afganistan ve İran’dan sonra belki de kaos ve belirsizlik içine düşme sırasının Türkiye’ye geldiğini gösteriyor...” (MHP, Tor, Aralık 2016).

“Özellikle ABD emperyalizmi ve onun içinde, ülkemizde onun uzantısı olan kontrgerilla ve MİT’in içinde örgütlenen bir grup vardı ve bunlar bir proje yapmışlardı. Bu proje “Yeşil Hat Projesi’ydi.” Bu proje; Dersim, Erzincan, Sivas, Malatya, Çorum, Maraş ve Hatay hattıydı” (HDP, Özen, Aralık 2020).

“ABD ve NATO’nun güvenlik konseptinin önemli bir parçası olan Gladio ile onun Türkiye’deki uzantısı olan Kontrgerilla ve bağlı güçlerce gerçekleştirildiği yolunda önemli tanıklıklar ve

belirtiler bulunan Maraş katliamı ülkemizi 12 Eylül cuntasına götüren en önemli adımlardan birisidir” (CHP, Kolektif, Temmuz 2010).

“Maraş katliamı öncesi, şehre gelerek otellerde kalan yerli, yabancı unsurların tespit ve ilişki ağının ortaya çıkarılması, gerçek suçlulara ulaşmak için önemli bir adım olacaktır” (CHP, Kolektif, Ocak 2009).

“12 Eylül darbesinin mimarı “Darbeye karar verdik, bir yıl olgunlaşmasını bekledik” dedi. Beklerken ne yaptı? Ateşe odun mu attı? “Bunların hepsi soru işareti olarak hafızalarımıza yazıldı. Binlerce faili meçhul cinayetler işlendi; gençlerimiz aynı mihraklar tarafından birbirine düşürüldü” (Ak Parti, Güvenç, Aralık 2011).

“Kahramanmaraş olayları, dış ve iç provokatörlerin tezgâhladığı ve ülkemizi bilinçli ve görünür bir darbeye götüren bir oyundur. Nitekim, Kenan Evren’in tabiriyle oyunlar olgunlaşınca darbe gerçekleşmiştir” (Ak Parti, Kılıç, Aralık 2017).

“Organizeydi bunlar, biliniyordu, herkes her şeyi bildiği hâlde hiçbir şey yapmıyorlardı maalesef ve ne yazık ki arkası arkasına katliamlar gerçekleşti. Bir yol “Cehenneme giden yollar iyilik taşlarıyla döşenir” denilerek 12 Eylül faşist darbesi yapıldı” (CHP, Sarıbal, Aralık 2022).

Bazı komplo anlatılarında, istihbarat servislerinin, gizli bir anlaşmayla, yasa dışı ve kötü eylemleri tertip ettiği söylenir (Zonis & Joseph, 1994: 448). Burada Maraş olaylarının faili olarak gösterilen dış güçlerin içerisinde, istihbarat örgütlerine merkezi bir rol atfedilmektedir. İlâveten olayın faili olarak Türkiye’ye has örgütlenmeler olduğu düşünülen kontrgerilla ve derin devlet yapılanmasının aslında Gladio ve NATO gibi yapıların yerel işbirlikçileri olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır (Akçakaya, 2023). Bu bağlamda hem hatırlatma hem de kınama konuşmalarında genel olarak bu örgütler üst üste 25 kez Maraş olaylarının faili olarak kodlanmıştır. Öte yandan Maraş olaylarının 12 Eylül 1980 darbesine zemin oluşturmak adına gerçekleştirildiğine dair iddialar da öne sürülmektedir. Nitekim Şekil 7’deki kelime bulutunda anlaşılacağı üzere “12”, “Eylül”, “1980” ifadelerinin boyutunun büyük olması, onların sık zikredildiğine, Aralık 1978’de gerçekleşen Maraş olaylarının 12 Eylül 1980 darbesinin olgunlaşmasında önemli bir aşama olarak düşünüldüğüne delalet etmektedir. Ayrıca Maraş katliamının akabinde ordunun 1980 darbesini gerçekleştirmesi, Maraş olaylarının faili olarak ordunun görülmesini koşullandırmıştır. Nitekim bu görüş, yukarıda hem sağcı hem de solcu parti üyeleri tarafından yapılan meclis konuşmalarına yansımıştır.

2.2. Sağcılar

Maraş katliamında olayın faili olarak en çok sağcı ve ülkücü kesim komplocu olarak gösterilmektedir. Nitekim bu durum Şekil 8’de de görüldüğü üzere olayın faili olarak sağcılar 33 kere kodlanmıştır. Sağcılara yönelik iddialar genel olarak Kürt siyaseti içerisindeki bazı aktörler tarafından dile getirilmektedir. Maraş’ta olaylardan zarar gören Alevilerin genel olarak Kürt olması, daha sonraki yıllarda onların mağduriyetlerinin Kürt siyaseti tarafından sahiplenilmesini koşullandırmıştır. Nitekim aşağıdaki konuşmalardan da anlaşılacağı üzere sağcılar bu olayların sorumlusu olarak gösteren solcu siyasiler, genel olarak Kürtlerin ve Alevilerin mağduriyetlerine odaklanmaktadır.

“19 Aralık gecesi saat 21.00’de Maraş Çiçek Sineması’na bir sağcı militan tarafından tahrip gücü düşük bir bomba yerleştirildi ve daha sonra... belli parti binalarına saldırılar başlatıldı. 21 Aralıkta ise bir öğretmen öldürüldü, öğretmenin cenazesi kaldırılırken gruba saldırı düzenlendi. 22 Aralık günü -asıl bomba- Bağlarbaşı Camisi İmamı Mustafa Yıldız cuma vaazında şunları söyledi... “Oruç tutmak, namaz kılmakla hacı olunmaz. 1 Alevi öldüren 5 sefer hacca gitmiş gibi sevap kazanır. Bütün din kardeşlerimiz Hükûmete ve komünistlere, dinsizlere karşı ayaklanmalıdır. Çevremizde bulunan Alevileri ve Sünni imansızları temizleyeceğiz” (HDP, Yıldırım, Aralık 2017).

“O kahraman şehir ki aslında “Allahuekber” seslerini emperyalist işgale karşı yapmıştı ama Maraş katliamında katliam yapanlar “Allahuekber” sesini çocuk ve kadın katletmek için yaptılar.

Bu katillerin, her ne hikmetse, Allah'ın ekber olduğu, katliam yaparken aklına geliyor” (HDP, Bülbül, Aralık 2018).

“Amerikan Büyükelçisi Birinci Kâtibi Alexander Pack'in Maraş'ta sağ partilerle, faşist gruplarla, iş adamlarıyla yaptığı toplantıları biliyoruz. Aynı zamanda... yapılan toplantılarda Maraş'ın Alevilerden ve solculardan temizlenmesi kararı alındığını biliyoruz” (HDP, Özen, Aralık 2018).

“O dönemi iyi anlamak için özellikle Paul Henze'nin, CIA'in Ankara temsilcisinin sözlerine kulak vermek lazım... diyor ki: ... Biz o dönem sağ, dindarları destekledik ama sevdiğimiz için desteklemedik. 'Din elden gidiyor, komünizm geliyor diyerek biz bu projeyi uygulamaya soktuk’” (HDP, Özen, Aralık 2019).

Yukarıdaki bazı konuşmalarda doğrudan bir komplocuya işaret edilmese de zaman zaman solcuların ve Alevilerin yaşamış olduğu mağduriyetlere yapılan tek yönlü vurgu, sağcıların olayların faili olarak işaret edildiğini göstermektedir. Hâlbuki bu tipten tek yönlü vurgular, birlikte yaşama kültürünü tahrip etme potansiyelini taşımaktadır. Bu durum, özellikle aynı muhitte birlikte yaşayan farklı unsurların birbirlerine yönelik bir ötekileştirme sürecine de zemin hazırlamaktadır (Yalçın, 2019). Zamanla olgunlaşan ötekileştirme süreçlerinin aktif çatışma alanlarına dönüşmesi, komplo ithamı ile yakından ilişkilidir (Brotherton, 2018). Bu türden ithamlar günümüzde yapıldığı gibi geçmişte de yapılmıştır. 1978 yılında gerçekleşen Maraş olayları, tarafların birbirlerine bu şekilde ithamda bulunmalarının bir sonucu olarak okunabilir. Çünkü komplo teorileri bu olayın sadece sonucu değil, aynı zamanda nedeni olarak da karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda HDP'liler tarafından dile getirilen iddialarda, sağcılar komplocu olarak gösterilmektedir. Fakat bunun tam tersi, Alevilerin dine karşı olduğu veyahut kasten zarar vermek istedikleri yolunda komplo iddiaları da mevcuttur. Burada ise solcular komplocu olarak işaret edilmektedir. 1978 yılında da mevcut bulunan bu tip söylemlerin, iki kesim arasında çatışmaya zemin hazırladığı ifade edilebilir. Ayrıca sağcıların içerisinde bilhassa ülkücüler, olayların faili olarak gösterilebilmiş, ülkücüler örgütlü komplonun asıl öznesi olarak işaret edilmiştir. Ülkücülere yönelik doğrudan ya da dolaylı suçlamalar aşağıdaki gibidir:

“Bombarın ardından, Ülkücü Gençlik Derneği (ÜGD) Kahramanmaraş Şube Başkanı Mehmet Leblebici ve İkinci Başkan Mustafa Kanlıdere'nin talimatlarıyla bombayı attığı iddia edilen Ökkeş Kenger, Ankara'ya, Ülkücü Gençlik Derneğine telefon ederek yardım talebinde bulundu” (HDP, Danış Bektaş, Aralık 2016).

“Maraş katliamında başrolde yer alanların çoğunun daha sonraki süreçlerde siyasetin ve devletin önemli kademeleri içerisine alınarak ödüllendirilmeleri yaşanan acıları daha da artırmıştır” (HDP, Doğan, Aralık 2016).

“Maraş katliamında birinci sanık durumunda olanlara ne oldu? Bunların çoğu yargılandı, idam cezaları aldılar; Yargıtay cezaı bozdu, 1991 affıyla da tahliye oldular. Daha sonra, katliamın bir numaralı sanığı milletvekili oldu; onunla yetinilmedi, İnsan Hakları Komisyonuna alındı; onunla da yetinilmedi, Alevi çalıştaylarına başkonuk olarak davet edildi ve ağırlandı (HDP, Peköz, Aralık 2018).

Yukarıda görüldüğü üzere Maraş katliamı, çoğu zaman sağ-sol, Kürt-Türk ya da Alevi-Sünni çatışması olarak lanse edilebilmektedir. Esasen solcu Alevi değerleri ve sağcı ülkücü değerleri arasındaki farklılığa yapılan aşırı vurgu çatışmalara sebebiyet vermiştir. Öte yandan o dönemde dünyada solun yükselişe geçmesi ve Türk siyasetinin içinde bulunduğu istikrarsız durum, Maraş olaylarının cereyan etmesinde bir başka önemli gerekçedir. Burada solun, ani sayılabilecek bir zaman dilimi içerisinde yükselişe geçmesi, çeşitli endişelere sebebiyet vermiş ve muhafazakâr-milliyetçi özne kendini risk altında hissetmiştir. Öte yandan kökenleri Kербela'ya kadar dayanan protest bir tavır, 68 kuşağının da yarattığı atmosferin içerisinde, ulus devletin tektipleştirme politikasına karşı bir reflekse dönüşmüştür. Çatışma ortamı için oldukça uygun bir zemini içeren bu atmosfer, Aleviler ile sağ gruplar arasındaki gerilimi derinleştirmiş, sonunda trajik bir toplumsal olayı tetiklemiştir. Çatışmaların sonucunda Alevi ya da Kürtlerin daha çok can kaybı yaşamaması, solcu kesimler tarafından olayın faili

olarak ülkücü hareket mensuplarının gösterilmesine neden olmuştur. Hatta hâkim anlayış, burada Alevilerin mağdur edildiği ve sağcıların suçlu olduğu yönündedir. Fakat buna karşın, olayın yaşandığı Kahramanmaraş'ta yaşayan aktörler dolaylı olarak da olsa solcuları suçlama eğilimindedir (Akçakaya, 2016). Milliyetçi muhafazakâr reflekslerin sol fraksiyonlara göstermiş olduğu tavrın, Maraş katliamındaki solculara karşı da yöneltildiği söylenebilir.

2.3. Solcular

Her nasıl ki sağcılar, solcular tarafından Maraş olaylarının faili olarak gösteriliyorsa; solcular da sağcılar tarafından komplocu olarak görülebilmektedir. Nitekim Şekil 8'de görüldüğü gibi meclis tutanaklarında olayın faili olarak solcular üst üste 6 kez kodlanmıştır. Bu ifade hâkim söylem olmamakla birlikte sağcıların kendini savunma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun hâkim söylem olmaması ise Maraş olayları ile ilgili konuşmaların daha çok solcular tarafından yapılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat sağcılar hemen her konuşmalarında kendilerini savunurlarken karşıdakini suçlama eğilimini yansıtmaktadırlar. Burada olayların müsebbibi olarak işaret edilen solcular-komünistler-Aleviler-Kürtler, genel olarak huzur bozmak, anarşi çıkarmak, dine ve devlete karşı olmak gibi bir dizi ithamlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu dönem içerisinde sol dünya görüşünün bir uzantısı olarak şekillenen her türlü protest tavrı, bir düzen bozuculuk emaresi olarak okunabilmektedir. Üstelik bozulduğu düşünülen düzeni yeniden tanzim etme sorumluluğunu kendi uhdesinde gören sağcılar, gerektiğinde yolunda gitmediğini düşündüğü şeylere müdahale tasarrufunu meşru görmektedirler. Bu durum 1980'lerin atmosferinde kamu otoritesine rağmen yapılabilmektedir. Sağlam'ın da (2021) belirttiği gibi komploya inanan özne, sadece bilen özne değil aynı zamanda performatif özne olabilmektedir. Böylece Maraş'ta bir şeyleri düzeltmek adına hukuk dışı işlere başvurmanın meşruiyeti daha kolay temin edilebilir hale gelmiştir. Nitekim TBMM'de solculara yönelik ithamlardan bu anlayışın izlerini sürmek mümkündür.

“Başbuğumuz Alparslan Türkeş de daha o olayların tezgâhlanışına ilişkin öngörülerini hem rapor hâlinde hem de sözlü bir şekilde zamanın Cumhurbaşkanı merhum Fahri Korutürk'e ve o dönemde devleti yöneten başta Sayın merhum Ecevit olmak üzere... O nisan ayında İçişleri Bakanı olan Hasan Fehmi Güneş ve akabinde Maraş olayları sırasında İçişleri Bakanlığı yapan İrfan Özaydınlı'nın görüşleri, bu konudaki açıklamaları ve yazuları da dikkate alınırca ne kadar büyük, alçak ve kalles pusuların kurulduğunu da net bir şekilde ortaya koyar. Bu... provokatif zihniyetin bu kürsüde devam ettiğini, onun ipuçlarını görüyorum ben” (MHP, Akçay, Aralık 2018).

“İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı'nın neden istifa ettirildiği Maraş olayları bakımından çok önemlidir. İrfan Özaydınlı, olayın gün ışığına çıkarılması için özel bir ekip görevlendirmişti. Özel ekibin ayrıntılı raporu İçişleri Bakanlığına sunulsa da raporun içeriği hiçbir zaman açıklanmamıştır. Ancak, bilinen bir gerçek var ki, olayları yakından izleyen İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı'nın olayların solcuların tahriki sonucu çıkmış olduğunu söylemesidir. Bu söylemi nedeniyle istifa ettirilmiştir” (MHP, Tor, Aralık 2016).

“Dönemin Sıkıyönetim Komutanı Tuğgeneral Tayyar Aygur'un... “Soldan her şey elimizde, silahlar, mermiler, dokümanlar, hepsini yakaladık; hatta Ermeni 'Garbis' adında birinin olduğunu tespit ettik. Eğer bu şahıs ölenler arasında değilse yakında bir vilayetin başını daha yakabilir... Garbis Altınoğlu, olayların sorumlularını, Türkiye düşmanlarının kimler olduğunu, dış güçlerin müdahalelerini göstermesi bakımından dikkate değerdir... Son yıllarda, Kahramanmaraş olaylarında Suriye gizli haber alma örgütlerinin parmağı olduğu konusunda da iddialar vardır, söylemler vardır” (MHP, Tor, Aralık 2016).

Yukarıdaki ifadeler 1978 yılında Kahramanmaraş'ta yaşayan solcuları suçlama eğilimi taşımaktadır. Fakat bununla beraber o dönem içerisinde bilhassa Ecevit yönetimine ilişkin suçlamalar da söz konusudur. Yani sadece solcu halk değil, yönetimdeki solcular da suçlanabilmektedir. Bu konu 2008'den sonra mecliste çok fazla dile getirilmese de 1980'ler ve 90'lardan sonra yapılan pek çok

TBMM konuşmasında, belgeselerde ve medyada Ecevit'in ve onun ekibinin suçlandığı konuşmalar mevcuttur. Bu minvalde TBMM'de şu şekilde ifadelerin olduğunu söylemek de mümkündür:

“1978’de Cumhuriyet Halk Partisi iktidar, Ecevit Başbakan ve o tarihte bu katliamlara seyirci kalınmıştır” (BDP, Sakık, Aralık 2011).

“Mesela Kahramanmaraş olaylarında bir Cumhuriyet Halk Partisi bakanı saldırıya maruz kalanları suçluyor. Yani katilleri kollayan, koruyan bir anlayış içerisinde oluyor, ama orada vicdan sahibi olan devrimci demokratlar ayaklanıyor “Siz oradaki mağdurları suçlayamazsınız.” diyor ve aynı saatte bakanı görevden alıyorlar” (BDP, Sakık, Aralık 2011).

BDP vekilinin Ecevit'e yönelik suçlayıcı konuşmasının yanında yukarıdaki konuşma metinlerinde görüldüğü üzere, Maraş olaylarında MHP üyeleri, solcuları tahrik edici fail olarak işaret etmektedir. Burada Maraş olaylarının çıkma nedenlerinin sadece sağ kesime hasredilemeyeceği, solcu kesimin tahrikleri sonucunda ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Konuşmalardan dönemin CHP üyesi ve İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı'nın, olayın solcu kesimlerin kışkırtmaları sonucunda çıktığına dair bir söylem ileri sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu ifadelerin üzerine Bakanın istifa ettirilmesi, MHP'lilerce olayın faillerinin solcular olabileceğine dair iddiaların ortaya atılmasına yol açmıştır. İktidardaki CHP yönetiminin Maraş olaylarına müdahale etmede gecikmesi, BDP parti üyelerinin bilhassa Ecevit yönetimini de suçlamasına neden olmuştur.

2.4. Mit

Maraş olaylarında fail olarak görülen öznelere biri de MİT'tir. Nitekim Şekil 8’de Mit (10), dış güçlerden sonra olayın faili olarak en çok işaret edilen özne olmuştur. Yaygın anlatıya göre MİT, 12 Eylül askeri darbesini gerçekleştirebilmek adına, TSK ve onun içinde olduğu iddia edilen paramiliter yapı kontrgerilla ile beraber hareket edip, dönemin başbakanı Bülent Ecevit'i zor durumda bırakma amacındaydı. Üstelik bu tip anlatılarda CIA, NATO, ABD gibi dış güçleri de dile getirmek oldukça yaygın bir komplocu tarzdır (Akçakaya, 2023). Nitekim aşağıdaki konuşmalardan bu tarzda bir mantık yürütmenin izlerini sürmek mümkündür.

“Katliam, Amerika Birleşik Devletleri, CIA, NATO, MİT, MHP odaklı bir katliamdı” (CHP, Sarıbal, Aralık 2022).

“ABD emperyalizmi ve onun içinde, ülkemizde onun uzantısı olan kontrgerilla ve MİT'in içinde örgütlenen bir grup vardı ve bunlar bir proje yapmışlardı”(HDP, Özen, Aralık 2020).

“Veli Küçük... : “MİT, Maraş'ta o katliamın yaşandığı günün öncesinde geliyor, Maraş'taki iş insanlarına, zenginlere, fabrikatörlere bilmem ne, ‘Burası karışacak, o nedenle sizin buradan gitmeniz lazım.’ diyor... Yani Maraş katliamının olacağını biliyor... dönemin Başbakanı Bülent Ecevit öldükten sonra çekmecesinden çıkan belgeler de var. Orada MİT'in bizzat işin içerisinde olduğu, bu katliamın hazırlanmasında sahaya sürülenlerin işin içerisinde olduğu, evlerin işaretlenmesinde, bütün bu süreç içerisinde MİT'in işin içinde olduğunu açıklayan, ortaya koyan bir belgeydi” (HDP, Kenanoğlu, Aralık 2021).

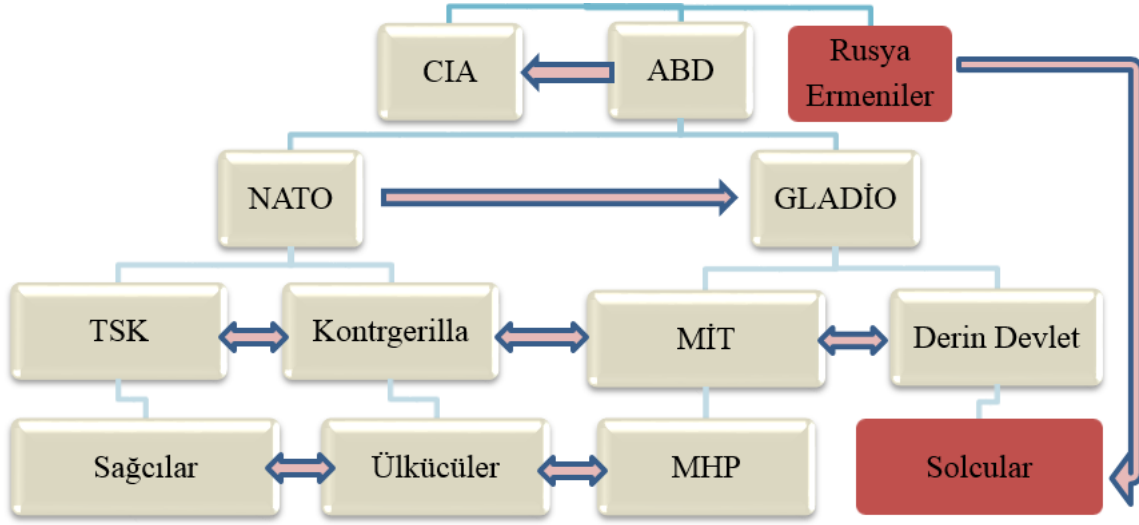
“Bildiğimiz yöntemler; önce oraya istihbarat elemanları gitti, Millî Piyangocu görüntüsü altında... Bir sinemaya bomba konuldu. Bir söylenti çıkarıldı “Bu bombalamayı yapanlar Alevilerdir, solculardır, komünistlerdir.” denildi ve olayların fitili ateşlendi” (HDP, Kılıç Koçyiğit, Aralık 2018).

“12 Eylül darbesine zemin hazırlayan sebeplerden biri olduğu iddia edilen Kahramanmaraş olaylarını, 12 Eylül darbesinin yapıldığı gece ABD Dışişleri Bakanı Muskie'nin Başkan Carter'a “Mr. President, Türk Ordusunun komuta heyeti Ankara'da yönetime el koydu... Kimlere müdahale etmesi gerekiyorsa onlara müdahale etti “şeklindeki beyanında aramak lazımdır” ... (MHP, Tor, Aralık 2016).

Yukarıdaki konuşmalarda fail olarak gösterilen MİT, bazen tek başına bir özne olarak ön plana çıkarken, bazen de dış güçlerin koalisyon ortağı ya da içerideki işbirlikçisi olarak işaret edilmektedir. Üstelik bu itham sağ eğilimli aktörlerde de gözlemlenmektedir. Ama yine de sağ fraksiyonlar MİT'ten

ziyade, dış güçleri zaman zaman da içerideki solcuları fail olarak işaret etme eğilimine sahiptir. Diğer taraftan solcular, kurumsal yapıları da Maraş olayının sorumlusu olarak göstermek eğilimindedir. Nitekim solcuların “Maraş katliamını sadece “Dış güçlerin oyunu.” diye atlatamazsınız’ veya ‘Bugün Maraş katliamının yıl dönümünde her şeyi dile getirdiğimizde sürekli şunu söylüyorsunuz: “Dış güçlerin işi, dış güçlerin işi” (Kenanoğlu, HDP, 2018) şeklinde tepkilerini görmek de mümkündür. Sağcıların bu tutumlarının nedeni, ‘devlet kurumlarının zarar görmemesi’ ve ‘vatandaşların resmî kurumlara karşı güveninin azalmaması gibi gerekçelere dayandırılmaktadır. Fakat buna rağmen sağcılar da “içerideki işbirlikçi” tezini benimsemektedir. Sağcılarla solcuların ayrıştığı nokta komplocu hiyerarşisi ile alakalıdır. Yani Maraş olayının sorumluları birincil, ikincil ve üçüncül derecede vekilden vekile değişebilmektedir. Fakat genel itibarıyla zihinlerde bir şablonun olduğundan bahsetmek de mümkündür. Nitekim Şekil 9, bunu hem sağcılar için hem de solcular için kabaca resmetmektedir.

Şekil 9. Konaşmalardan Elde Edilen İzlenimle Oluşturulan Komplocu Piramidi

Şekil 9, incelenen 89 ayrı TBMM tutanağında farklı kesimlere yönelik ithamlardan yola çıkılarak oluşturulan genel bir hiyerarşi tablosudur. Burada komplocu olarak işaret edilen aktörlerin, hiyerarşik olarak nasıl düşünüldüğüne dair, bizim edindiğimiz izlenim görselleştirilmiştir. Birinci kademede, olayların asıl sorumlusu; ikinci kademede bu sorumlulara bağlı kurumsal yapılanmalar; üçüncü kademede bu kurumsal yapıların Türkiye’de ele geçirdiği kurumlar; son kademede ise komplocuların insan kaynağı olarak görülen aktörler bulunmaktadır. İçerik analizi sonucuna göre hem sağcı hem de solcu milletvekillerinin Şekil 9’daki özneleri olayların faili olarak işaret ettiği, bu aktörlerin dışına pek çıkmadığı anlaşılmıştır. Meclis tutanaklarından elde edilen verilere göre farklı eğilimli vekiller dış güçleri, olayların sorumlusu olarak göstermek eğilimindedir. Şekildeki ilk kademede yani piramidin en tepesinde görüldüğü üzere başlıca dış güç ABD ve onun kurumsal bir yapısı olan istihbarat servisi CIA’dır. Bu iki kuruma dair suçlayıcı tavrı bütün partilerde gözlemlemek mümkündür. Fakat Alevilerin o dönemki komünist eğilimleri dolayısıyla Rusya’nın; olaylarda bazı Ermeni asıllı aktörlerin olması dolayısıyla da Ermenilerin suçlanabildiği de görülmüştür. Piramit üzerindeki kırmızı kutular arasındaki ilişki, çok nadir dile getirilen bir komplo ilişkisini yansıtmaktadır. Bunu daha çok ülkücü öznelerin, bazı özel komplo teorilerinde görmek mümkündür.

Şekil 9’da ikinci kademeye inildiğinde ise ABD’nin çok büyük söz sahibi olduğu kurumsal örgütlenme NATO ve onun içerisinde gizli bir örgütlenme olan GLADİO, katliamın ikinci düzey tertipleycisi olarak görülmektedir. Piramidin üçüncü aşamasında ise Türkiye’deki kurumsal yapıların olduğu ve daha çok içerideki işbirlikçi olarak ifade edilen öznelerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Meclisteki hâkim anlatıya göre ABD güdümündeki NATO ve onun gerçekte alt birimi olan GLADİO, Türkiye’de TSK’ya sızıp burada kontrgerilla adı altında bir oluşuma gitmişlerdir. Askeriyenin içerisinde

NATO'cu grup olarak da ifade edilen yapı, derin devlet olarak işaret edilen yapıyı tarif etmek için de kullanılmaktadır (Nefes, 2019). Elbette ki TSK ve kontrgerilla olarak işaret edilen yapı, çoğu zaman MİT kurumuyla beraber anılmakta, işin içerisine derin devlet iddiaları da katılarak, buradaki gerçek kurumlar fantastik kurguların içerisinde bir özne olarak takdim edilmektedir. Kamuoyunun Kurtlar Vadisi dizilerinden aşına olduğu bu kurgular, vekillerin düşünce dünyasına ve toplumsal gerçekliği kavrama düzeyine nüfuz etmiş görünmektedir. TBMM'deki solcu milletvekillerinin anlatısına göre Türkiye'deki bu kurumlar; ülkücüler, sağcılar ve MHP'yi kollamışlar; bu aktörlerin olaylar çıkarmalarına göz yumarak 12 Eylül 1980 darbesinin önünü açmışlardır. Elbette bunu yaparken NATO, GLADİO, ABD ve CIA gibi dış güçlerin istek ve beklentilerine göre yapmışlardır. Bu tipten bir mantık örgüsünü barındıran komplo teorileri, daha çok sol eğilimli milletvekillerinde görülmektedir.

Sağ eğilimli milletvekilleri, sol eğilimli vekillerin komplo teorilerini çoğu zaman benimsemekle birlikte, piramidin üçüncü halkasına temkinli, dördüncü halkasına ise tam tersi başka öznelere yerleştirmektedirler. Sağ eğilimli vekiller yine başlarında ABD'nin olduğu NATO, GLADİO gibi örgütlerin Türkiye'nin kurumlarına sızdığı; 12 Eylül darbesi için burada zemin hazırladığı gibi iddialarda bulunabilmektedir. Fakat bunu yaparken kurumların topyekûn bir komplo için çalıştığı imasından kaçınıp, meseleyi kurumların içerisinde bulunan belirli hizipler üzerinden ifade etmektedirler. Öte yandan sağcı vekiller, piramidin son halkasına ilişkin bambaşka bir tez ortaya atmaktadırlar. Türkiye'de kurumların sağcıları korumadığını zımnen dile getirmekle birlikte, burada solcuların kışkırtıcı ve provokatif bir rol üstlendiği dile getirilmektedir. Hatta solcuların komünist Rusya'dan beslendiği, içlerine Ermeni idealleri peşinde olan öznelere aldığı gibi iddialarla denkleme komünizm ve Rusya faktörünü de eklemektedirler. Günün sonunda hem sağcı hem de solcu vekiller benzer bir mantık örgüsünden beslenerek olayların bir komplo olduğu tezinde birleşmektedirler.

Sonuç

Maraş katliamı ile ilgili TBMM tutanakları incelendikten sonra görülmüştür ki hem milletvekillerinin hem de kamuoyunun bu olayları gündeme getirme motivasyonları arasında ciddi benzerlikler söz konusudur. Nitekim milletvekilleri tarafından olayların gündeme getirilme zamanı ile kamuoyunun olayları Google'da arama sıklığı arasında bir paralellik vardır. Her iki tarafın da Maraş katliamına yönelik bu ilgisi, genellikle anma yıl dönümüne denk gelmektedir. Üstelik yaşanan hadiselerle ilişkin tercih edilen terminolojinin de büyük oranda aynı olduğu anlaşılmaktadır. Sağcı vekiller ve insanlar, bu hadiseleri bir "olay" olarak görürken; solcu vekiller ve insanlar bir "katliam" olarak tanımlamak eğilimine sahiptir. Öte yandan meclisteki sol eğilimli partilerin olayların aydınlatılması için çaba sarf ettiği; buna karşın sağ partilerin olaylar söz konusu olduğunda, çekimser bir pozisyonu tercih ettiği, hatta bu olayların unutulması ve kaşınmaması gerektiği noktasında tavır aldığı anlaşılmaktadır. Çok net bir şekilde sağcılar, unutarak iyileşmenin; solcular yüzleşerek iyileşmenin yollarını aramaktadır.

Meclisteki konuşmaların geneli Kürt partileri tarafından yapılmaktadır. Akabinde en çok konuşan tüzel kişilik CHP'dir. AK Parti sağcılarının içerisinde konuyu en fazla gündeme getiren parti olmakla beraber, milliyetçi MHP ve İYİ Parti'nin en az konuşma yapan partiler olduğu görülmektedir. Bu konuşma sıklıklarının farklılığı, ekseriyetle Maraş olaylarının mağduru olarak Aleviler, Kürtler ve solcuların görülmesi ve yaygın anlatı içerisinde bilhassa sağcılarının sorumlu olarak gösterilmesidir. Söz konusu konuşmalarda, Maraş olaylarının faili olarak solcular; sağcılar, ülkücüler ve güvenlik bürokrasisini işaret etmekle beraber, zaman zaman da dış güçlere atıfta bulunmaktadır. Bunun karşısında sağcılar; olayın başlıca failerini dış güçler olarak, ikincil failerini de solcular olarak görmek eğilimindedir. Sağcılarının da zaman zaman güvenlik bürokrasisi içerisindeki bazı hizipleri komplocu olarak görmek temayülünde olduğu anlaşılmaktadır. Son kertede her iki kesimin de sosyal gerçekliği açıklamak için komplo teorilerine başvurduğu görülmektedir. Komplo teorilerinin olayın asıl failerini ortaya çıkarmasındaki başarısızlığı bir tarafa, karşılıklı üretilen suçlayıcı ifadeler toplumsal kesimler arasında huzursuzluğun sürmesine neden olabilmektedir.

Bu çalışma, Maraş katliamının asıl sorumlusunun kim olduğunu veya en iyi ihtimalle kimlerin daha çok suçlu olduğunu bir dedektif gibi soruşturmak için oluşturulmadı. Araştırmanın amacı komplo

söyleminin hemen her türden siyasal aktöre nüfuz ettiğini ortaya çıkarmaktı. Nitekim yapılan analiz sonuçları bu türden bir akıl yürütme biçiminin meclisin pek çok farklı unsuruna yansıdığını göstermiştir. Dünyada ve Türkiye’de gerçek komploların varlığı yadsınamasa da bilhassa trajik toplumsal olayların komploya bağlanması, çoğu zaman kutuplaşmaya katkı sunmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Burada travmatik olayların bir daha yaşanmaması adına başvurulacak en kullanışlı yöntemlerden birisi, toplumsal aktörü tanımaktan ve onun eylem alanını keşfetmekten geçmektedir. Sosyal bilimlerin insana dair ortaya koymuş olduğu mükteşebat, insanoğlunun herhangi bir dışsal sebep olmaksızın da çatışma potansiyelini taşıdığını göstermektedir. Bu gerçeklikten hareketle Maraş katliamının gerçek bir komplo olup olmadığını anlamının en iyi yolu, o günün şartlarında, birlikte yaşama kültürünün ne kadar içselleştirildiğini ortaya koymaktan geçmektedir. Şayet gerçek bir komplocu varsa bile, bu komplocuların elinde ne kadar kaynak olursa olsun, kolaylıkla provoke edemeyeceği insan toplulukları da vardır.

Kaynakça

- Akbaba , Y., & Fox, J. (2011). Religious Discrimination against Muslim Minorities in Christian Majority Countries: A Unique Case? *Politics, Religion & Ideology*, 12(4), 449-470.
- Akçakaya, N. (2016). Kahraman Bir Anadolu Kentlisi: Maraşlı. M. A. Aydemir içinde, *Toplumsal Tipler* (s. 385-398). İstanbul: Açılım Kitap.
- Akçakaya, N. (2023). *Türkiye’de Komplo Zihniyeti: Söylemler, Aktörler ve Eğilimler Üzerine Bir Araştırma*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi).
- Barkun, M. (2003). *A Culture of Conspiracy: Apocalyptic Visions Contemporary America*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.
- Başaran, B. (2020). *Komploculuğun Tarihi Avrupa Düşüncesinde Komplo Teorileri*. İstanbul: Lejand.
- Berry, J. W. (2013). Research on multiculturalism in Canada. *International Journal of Intercultural Relations*, 37, 663-675.
- Brotherton, R. (2018). *Şüpheli Zihinler Komplo Teorilerine Neden İnanıyoruz*. (C. Taşçıoğlu, Çev.) İstanbul: Nemesis Kitap.
- Buhari, Ö. K. (2021). *Komplo Teorileri Epistemoloji, Bilgi Sosyolojisi, Psikoloji ve Siyaset Bilimi Kapsamında*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Campbell, C. (2020). *Günah Keçisi Başkalarını Suçlamının Tarihi*. (G. Kastamonulu, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Ceylan, Y. (2015). Türkiye’de Çokkültürlülük Tartışmaları ve Anadolu Aleviliği. *8(37)*, 571-582.
- Coşkun , V. (2012). Anayasa ve Kürt Meselesi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 17(66), 83-92.
- Croucher, S. M., Homsey, D., Bruschi, E., Buyce , C., DeSilva, S., & Thompson, A. (2013). Prejudice toward American Muslims: An integrated threat analysis. *Journal of Intercultural Communication*. <http://immi.se/intercultural> adresinden alındı
- Doğan , E., & Çelik , H. (2014). Alevi Sünni Bütünleşmesinin Önündeki Engeller: Tarihsel Yanlış Algılamalar. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 121-138.
- Doytcheva, M. (2013). *Çokkültürlülük*. (T. Akıncılar Onmuş, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duman, B., & Alacahan, O. (2011). Etniklik ve Sosyal Kaynaşma İlişkisi: Adana Örneği. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 223-244.
- Ercan, Y. (2008). Türkiye’de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gayrimüslimler). *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Uygulama Merkezi* (s. 1-15). Ankara: Ankara Üniversitesi.

- Erman, T., & Erdemir, A. (2005). Aleviler ve Toplumla Eklemlenme Sorunsalı. A. Kaya, & T. Tarhanlı içinde, *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları* (s. 160-185). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Foroutan, Y. (2011). Ethnic and Religious Discrimination? A Multicultural Analysis of Muslim Minorities in the West. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 31(3), 327-338.
- Fox, J., & Akbaba, Y. (2015). Securitization of Islam and religious discrimination: Religious minorities in Western democracies, 1990–2008. *Comparative European Politics*, 13(2), 175–197. doi:10.1057/cep.2013.8
- Fox, J., Finke, R., & Eisenstein, M. A. (2018). Examining the causes of government-based discrimination against religious minorities in western democracies: societal-level discrimination and securitization. doi:10.1057/s41295-018-0134-1
- Goertzel, T. (1994). Belief in Conspiracy Theories. *Political Psychology*, 4(15), 731-742.
- Guida, M. (2008). The Sèvres Syndrome and “Komplo” Theories in the Islamist and Secular Press. *Turkish Studies*, 1(9), 37-52.
- Gülerce, H., & Gülerce, R. (2020). Türkiye'de Kimlik Siyaseti Sorunları ve Çokkültürlülük. *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities*, 7(4), 1-10.
- Günay, M. (2010). Çokkültürlülük Gerçeği ve Türkiye. *Kaygı*, 14, 141-151.
- Heins, V. (2007). Critical theory and the traps of conspiracy thinking. *Philosophy & Social Criticism*, 33(787), 787-801.
- Hofstadter, R. (1961). The Paranoid Style in American Politics. *Harper's Magazine*, 77-86.
- İçduygu, A., & Soner, A. (2006). Turkish Minority Rights Regime: Between Difference and Equality. *Middle Eastern Studies*, 42(3), 447 – 468.
- Karaosmanoğlu, K. (2008). Türkiye’de Azınlıklar ve Komplo Zihniyeti. *Liberal Düşünce Dergisi*(50), 139-158.
- Karaosmanoğlu, K. (2019). *Komplo Teorileri Disiplinlerarası Bir Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaya, A. (2005). Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık, Çokkültürcülük ve Azınlık Tartışmaları: Birarada Yaşamın Siyaseti. A. Kaya, & T. Tarhanlı içinde, *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları* (s. 35-63). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kymlicka, W. (2015). Multiculturalism and Minority Rights: West and East. *JEMIE: Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 14(4), 4-25.
- Nefes, T. S. (2012). The History of the Social Constructions of Dönmes (Converts). *Journal of Historical Sociology*, 3(25), 413-439.
- Nefes, T. S. (2019). The Conspiratorial Style in Turkish Politics Discussing the Deep State in the Parliament. J. E. Uscinski içinde, *Conspiracy Theories and the People Who Believe Them* (s. 385-394). New York: Oxford University Press.
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I-II*. (S. Özge, Çev.) Ankara: Yayınodası.
- Oakes, L. (2017). Normative language policy and minority language rights: rethinking the case of regional languages in France. *Lang Policy*, 16, 365–384. doi:10.1007/s10993-016-9411-5
- Pagán, V. E. (2012). *Conspiracy Theory in Latin Literature*. ABD: University of Texas Press.

- Pettigrew, T. F. (1988). Reaction Toward the New Minorities of Western Europe. *Annual Review of Sociology*, 24, 77-103.
- Popper, K. (1989). *Açık Toplum ve Düşmanları 2*. (M. Tunçay, Çev.) Ankara: Remzi Kitabevi.
- Popper, K. (1998). *Tarihselciliğin Sefaleti*. (S. Orman, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sağlam, E. (2021). Komplo Teorilerini Ciddiye Almak: Komplo Anlatılarını Günlük Siyaset Özneleşme ve Toplumsal Etkileri Ekseninde İzlemeye Bir Davet. *Cogito*(103), 105-118.
- Swami, V. (2012). Social Psychological Origins of Conspiracy Theories: The Case of the Jewish Conspiracy Theory in Malaysia. *Frontiers in Psychology*(3), 1-9.
- Taşdemir, H., & Saraçlı, M. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(8), 25-35.
- Verkuyten, M. (2006). Multicultural recognition and ethnic minority rights: A social identity perspective. *European Review of Social Psychology*, 17(1), 148-184.
- Winter, D. G. (1992). Content Analysis of Archival Materials, Personal Documents, and Everyday Verbal Productions. C. P. Smith içinde, *Motivation and Personality: Handbook of Thematic Content Analysis* (s. 110-125). New York: Cambridge University Press.
- Yalçın, E. (2019). *Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında Kültürlerarası Etkileşimler Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi).
- Yalçın, E. (2022). Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında Kültürlerarası Etkileşimler Üzerine Bir Araştırma. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi* (Göç ve Mültecilik Özel Sayısı), 147-164.
- Zonis, M., & Joseph, C. M. (1994). Conspiracy Thinking in the Middle East. *Political Psychology*, 443-459.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author % 50, İkinci yazar/Second author % 50.
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Extended Abstract

Within the social sciences, conspiracy theories have become a popular area of research. These theories are not only prevalent in Western societies but also in Turkey, where they are commonly used to explain negative events by attributing them to conspiratorial claims. In fact social incidents in Turkey are now interpreted through the lens of conspiracy theories. However, upon reviewing the existing literature, it becomes apparent that the conspiracy claims arising from these social events have not been thoroughly investigated. Despite this, numerous social events continue to be interpreted using conspiracy theories. One particular event that attracts significant discussion in relation to conspiracy theories is the Maraş Massacre. Surprisingly, the academic studies examining the connection between the Maraş Massacre and conspiracy theories are limited. On the other hand, numerous well-known conspiracy theorists in Turkey extensively analyze the Maraş Massacre and attempt to explain it through the involvement of external powers and their collaborators within the country. However, our belief is that the occurrence of this massacre can be primarily attributed to the social conditions in Maraş and the interactions among the actors involved.

Identifying this research gap, our study focuses specifically on the Maraş Massacre. The objective is to understand how the discourse of conspiracy permeates various political actors. Since 2008, we have been evaluating the speeches of Members of Parliament (MPs) using the MAXQDA program. We conducted a content analysis of speeches delivered by deputies from different political parties concerning the events in Maraş, based on 89 separate documents. The reason for analyzing the speeches of MPs is their influential power to impact the broader society. Through investigating whether these speeches resonate with the public, we observed a parallel between the motivation of MPs to raise the issue of the Maraş Massacre and the public's interest in these events. Additionally, the terminology used by lawmakers, such as referring to the event as an "incident" or a "massacre", closely aligns with the viewpoints of their own followers. This finding indicates that the public embraces the discourse presented by MPs.

The analysis of the data reveals the existence of various conspiracy theories and different conspirator associated with the Maraş incidents. The alleged perpetrators are sometimes identified as "external Powers", while at other times, they are portrayed as "local collaborators of external powers". The research results indicate that due to the significant suffering endured by the Alevi and Kurdish communities during the 1978 events, deputies from Kurdish parties such as the HDP, BDP, and DTP delivered the highest number of speeches focused on remembrance and condemnation. In terms of speech frequency, MPs from Kurdish parties were followed by MPs from the Republican People's Party (CHP). The AKP, MHP, and İYİ Party also The parties that make speeches after the CHP.

Upon analyzing the content of the speeches, it becomes evident that left-leaning parties point to right-wing groups living at the time as the perpetrators of the Maraş Massacre. Left-wing MPs even associate right-wing groups with institutions such as the MİT, Counter-Guerrilla, and the TSK, depicting them as collaborators of NATO or Gladio within the country. While left-wing MPs primarily identify internal elements as conspirators, they also make significant references to external powers. On the other hand, right-wing parties tend to attribute the conspiracy to external powers. Conservative-nationalist MPs from the AKP, MHP, and İYİ Party predominantly endorse the idea of external powers being behind the conspiracy. Right-wing MPs also occasionally blame leftists and Alevis for the events. Ultimately, both left-wing and right-wing MPs tend to perceive other as conspirators.

The delayed intervention of the TSK during the Maraş Massacre and their lenient approach towards right-wing groups led members of leftist parties to accuse the TSK of being responsible for the events. Furthermore, the TSK, MİT, and Counter-Guerrilla have been perceived as collaborators of external forces within the country. Even ordinary individuals were portrayed as elements of these institutions. In conclusion, the conspiracy theories surrounding the perpetrators of the Maraş Massacre have led to mutual accusations among the members of different political parties. This discourse, in turn, had a multiplier effect on public opinion, resulting in mutual prejudices and intolerant behavior among individuals and groups sharing the same spaces. Consequently, conspiracy theories originating from various fields have hindered the culture of coexistence and contributed to a mental division among people. We firmly believe that such claims serve no purpose other than stigmatizing ordinary individuals. To prevent such conflicts, it is crucial to acknowledge and address the potential for conflict among people.